

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Olga Vokurková

Prožívání náboženské víry v Čechách v období počátku vlády komunistické moci

BAKALÁŘSKÝ ESEJ

Vedoucí práce: Mgr. Mgr. Zdeněk Nešpor, Ph.D.

Praha 2006

Poděkování

Chci poděkovat Otcí Michalovi za ochotu a čas, který mi věnoval pro rozhovor uvedený v příloze.

Mé díky patří také vedoucímu práce za jeho pomoc a trpělivost.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 24.1. 2006

.....
podpis

Obsah:

1	Úvod	6
1.1	Východiska práce	6
1.2	Koncepce práce a technické zpracování	7
1.2.1	Postup zpracování.....	7
2	Rozdělení literatury – prameny	8
2.1	Vzpomínková literatury a tisk.....	9
2.2.	Situace v českých zemích pohledem historické sekundární literatury	12
3	Stručné teoretické vymezení problému totalitarismu	13
3.1	Kvazináboženský charakter komunistické ideologie	13
3.2	Svoboda člověka v režimu revolučního hnutí	15
4	Historické zařazení	17
4.1	Způsob a průběh ovládnutí církve v počátečních letech komunistické vlády v Čechách	17
4.2	Pohled na prožívání vlastní víry v období vlády komunistické moci na základě popisu konkrétních příkladů protestu	24
4.2.1	Josef Petr Ondok – Muklovský Vatikán	24
4.2.2	Myšlenky a vzpomínky Heřmana Josefa Tyla	26
4.2.3	Bohumil Vít Tajovský	27
4.2.4	Vzpomínky Pavla Zíbala na želivskou internaci	30
4.2.5	F. M. Davídek a společenství Koinótés	32
4.2.6	Tajný biskup Jan Konzal	35
5	Orientace dle dobového katolického tisku – vztah církve ke státu a komunistické ideologii ve vybraných periodikách	38
5.1	Část první - ovzduší v roce 1948 a těsně před ním v týdeníku Katolík a jiných periodikách (evangelický časopis Křesťanská revue)	39
5.1.1	Katolík	39
5.1.2	Rozsévač	42
5.1.3	Informační listy	43
5.1.4	Křesťanská revue	44
5.2	Část druhá – konsolidace režimu	46
5.2.1	Církev pod kontrolou – Katolické noviny a časopis Ateizmus	46
6	Závěr	49
	Příloha	51

Seznam literatury 55

1 Úvod:

V této práci bych chtěla vyložit vztah státu a náboženských církví, se zaměřením na církev katolickou, na území Čech v období vlády komunistické moci. V práci se chci soustředit hlavně na období krátce po roce 1948.

Na základě rozboru vzpomínkové literatury a dobového katolického tisku bych chtěla podkrýt jednu z mnoha možných odpovědí na otázky prožívání víry (v tomto případě podmíněné příslušností ke katolické církvi a v některých kapitolách osobností kněze) v systému, který můžeme nazvat totalitním. V publikacích budu hledat odkazy na problémy, jak příslušníci katolické církve v Čechách toto období vnímali, jak se v jejich očích režim prosazoval a projevoval a je-li možné najít paralely k tezí, které vyslovili přední filosofové a teoretici na téma komunismus a náboženství.

V oblasti vzpomínkové literatury jsem si zvolila konkrétní příklady lidí nebo společenství, která se ke katolické církvi hlásila či hlásí a která specifickým způsobem podávají svědectví o vlastním prožívání náboženské víry a náhledu na komunistický režim v období jeho vlády. Tématické okruhy jsou tak tvořeny částmi o příslušnících oficiální církve katolické a církve skryté, která fungovala na Moravě a v Čechách. Katolická církev se pro mě stala jakýmsi zastřešením, nikoli monolitem, neboť v jejím rámci se tvořily protichůdné názory a směry a jako tomu bylo například v případě církve skryté, mnohé z nich nebyly katolickou hierarchií a Vatikánem považovány za legitimní a jejich aktivity byly velice často chápány jako sporné.

Výchozím bodem pro mě byl také historický přehled vztahu církve a státu, neboť i ten měl vliv na názory a chování představitelů jak církevních (kněžských i laických), tak státních.

1.1 Východiska práce

Zajímalo mě, jakým způsobem hodnotí a hodnotili katolíci jako nejpočetnější náboženská skupina v Čechách komunistický režim, který se k moci dostal v roce 1948 a který se během počátečních let své vlády snažil upravit svůj vztah ke stávající katolické církvi a dle vlastních potřeb změnit její dosavadní postavení. Situaci jsem se snažila hodnotit z pohledu specifických skupin a jednotlivců také na základě dobového tisku různého typu.

Církve a náboženskými společnostmi ostatními se v této práci zabývat nebudu, protože by to vyžadovalo značné rozšíření tématu a také jejich výchozí pozice byla různá. Příslušníky katolické církve jako objekt zájmu jsem si vybrala z toho důvodu, že se k této

církvi ve zkoumaném období hlásilo nejvíce obyvatel Československa a stejně tomu tak je až do dnešních dnů.

Po roce 1989 pak mnoho historiků, ale také jednotlivých věřících¹ vydalo buď různé historické práce nebo monografie a sumarizace vlastních vzpomínek. K posouzení tak máme mnoho materiálu jak historického, tak takového, který nabízí pohled ze strany lidí, kteří se přímo dostali do konfliktu nebo jiného vztahu s vládnoucí mocí.

1.2 Koncepce práce a technické zpracování

Vztah katolické církve a státu bych chtěla popsat na základě toho, jak se odrazil ve vybraném dobovém tisku a vzpomínkové literatuře. Východiskem mi bude nástin historické situace v Čechách hlavně v období po druhé světové válce a v počátečních letech komunistické vlády. Úvodní kapitoly se budou zabývat komunismem jako totalitarismem a v rámci klasických koncepcí Hannah Arendtové a Raymoda Arona by tuto ideologii měly zařadit do vztahu s křesťanstvím. Poznatky z těchto částí jsem pak v různé míře využila v kapitolách, které jsou věnovány rozboru katolického tisku a jeho reakcím na náboženský a politický život (hlavně období kolem roku 1948), a rozboru vzpomínkové literatury a autobiografických prací. Relevantní literaturu budu v průběhu práce užívat ve třech skupinách, jejichž prostřednictvím a vzájemnou komparací bych ráda získala obraz vztahu katolické církve² a komunismu.

1.2.1 Postup zpracování

Ve vzpomínkové literatuře, kterou jsem si vybrala, jsem se soustředila na témata, která se v literatuře v různých obměnách opakovala. Z jednotlivých vyprávění či popisů historických událostí jsem se tak snažila vyzdvihnout myšlenky jednotlivých osobností týkající se pastorační a kněžského poslání.

V kapitolách zabývajících se nejen katolickým tiskem jsem z vybraných článků zaměřených na konfrontaci katolické církve s komunismem tvořila jednotlivé okruhy výzkumu. Jednalo se o protiklad křesťanství a dialektického materialismu v otázkách hodnotového systému, výchovy a nazírání světa. Z článků zabývajících se střetem komunismu

---

¹ Pojem věřící zde budu užívat obecně pro katolické vyznání, neboť příslušníci katolické církve se tak sami označují. Nesnažím se tím upírat právo jiných náboženských církví a společností označovat se stejným termínem. Pozn.aut.

² Dále jen *církev*, Pozn.aut.

a katolicismu jsem vybírala dané náměty a snažila se je poskládat v jednotlivé, výše zmíněné, tématické celky.

Mým cílem bylo oprostít se od subjektivního nazírání problému a shrnout objektivní fakta, která podmiňují další diskusi. Vzhledem k tomu, že jde o témata úzce spojená s hodnotovými měřítky a morálními zásadami každého jedince, není snadné vyhnout se vlastním subjektivním soudům. Přesto jsem se snažila od těchto komentářů upustit a zaměřit se spíše na popis a kritiku vybraných pramenů.

2 Rozdělení literatury – prameny

První skupinou knih, které jsem v bakalářské práci užila, jsou knihy teoretické, klasické koncepce, týkající se totalitních systémů a náboženství vůbec. K nim patří díla Raymonda Arona *Demokracie a totalitarismus*, Hannah Arendtové *Původ totalitarismu* a dále také kniha Hanse Maiera *Politická náboženství*.

Problémem totalitarismu, jeho definicí a dopadem jeho „vlády“ na společnost se již od první poloviny 20. století zabývala řada filosofů, sociologů, politologů, ale také třeba religionistů, jak ve své knize *Politická náboženství* dokládá Hans Maier.³ Každá koncepce pojetí totalitarismu se v určitých oblastech liší. Zatímco H. Maier se zabývá kvazináboženskými aspekty totalitních ideologií, které se objevily v realitě, R. Aron⁴ se jím zabývá z politologického hlediska ve spojení s klasickými koncepty vládních zřízení. Z podobného bodu vychází i H. Arendtová,⁵ která se zamýšlí nad tím, zda je totalitarismus tak, jak jsme ho v nacistickém Německu a bolševickém Rusku poznali, do těchto klasických koncepcí vůbec zařaditelný a jakým způsobem a proč vlastně totalitní systémy vznikají. Témata spojená s totalitarismem jsem našla také v knize Jacquese Waardenburga *Bohové zblízka*.

---

³ Maier, H.: *Politická náboženství*.

⁴ Aron, R.: *Demokracie a totalitarismus*.

⁵ Arendtová, H.: *Původ totalitarismu*.

Ve druhé skupině jsem se řídila knihami historickými, českých i zahraničních autorů. Snažila jsem se tak získat objektivní přehled o historické situaci týkající se církve po druhé světové válce a v průběhu dalších desetiletí vlády komunistické moci. Informace vztahující se na problémy komunikace Vatikánu s českým prostředím jsem čerpala částečně z knihy *Modus vivendi* od Jiřího Koníčka a také z knihy *Fenomén Vatikán* Františka X. Halase. (Viz. 2.2).

Do třetí skupiny (která se pro mě stala zásadním výpovědním materiálem) jsem započítala vlastní vzpomínkové knihy, biografie, které v průběhu let vydali katolíci sami, a dobový katolický tisk. (Viz. 2.1). V bakalářské práci bude vyhrazena část na srovnání této literatury a na její hodnocení. V příloze pak přikládám krátký rozhovor s františkánským knězem, s Otcem Michalem.

2.1 Vzpomínková literatura a tisk

Vzpomínková literatura

Do této části jsem zařadila knihy vlastních vzpomínek pamětníků a také knihy rozhovorů, z nichž ty, z kterých jsem čerpala, byly většinou vydány po roce 1989. Konkrétně jde o knihu rozhovorů s tajně vysvěceným biskupem Janem Konzalem, o vzpomínky kněze Josefa Petra Ondoka, o rozhovor s premonstrátským opatem Bohumilem Vítem Tajovským či o vzpomínky kněze Pavla Zíbala. V kapitolách zabývajících se touto literaturou, jsem čerpala také z knihy *Skrytá církev* Petra Fialy a Jiřího Hanuše, ze které jsem získala informace o F. M. Davidkovi a jeho zvláštním pojetí fungování a poslání církve.

Kniha vzpomínek Josefa Petra Ondoka *Muklovský Vatikán* se týká dvanácti let, které Ondok strávil ve vězení od počátku padesátých let do let šedesátých. Okruhy jeho vyprávění tvoří jednotlivé věznice a vězeňské tábory a svůj pobyt v nich popisuje ze subjektivního hlediska jednoho z muklů.⁶ Kniha také obsahuje jeho úvahy nad posláním kněze a obecně křesťana v podmínkách komunistického vězení. Dle jeho slov je cílem knihy „evokovat atmosféru soužití kněží v podmínkách vězení, v nichž s setkaly osobnosti nejrůznějšího typu“.⁷

Kniha *Člověk musí hořeti* obsahuje rozhovor Aleše Palána a Jana Paulase s Bohumilem Vítem Tajovským, opatem želivského kláštera. Rozhovor vznikl v posledních dvou letech opatova života (1998 – 1999) a zachycuje jeho velice poutavý životní příběh od útlého mládí až do let jeho sklonku života. Kniha je členěna do několika částí, které

---

⁶ Termín mukl vykládá B. V. Tajovský jako zkratku „muž určený k likvidaci“. Tajovský, B. V.: *Člověk musí hořeti*, s. 249.

⁷ Ondok, J. P.: *Muklovský Vatikán*, s. 13.

odpovídají životním úsekům, které určovala spjatost této osobnosti s klášteřem premonstrátů a které též „rozčlenila“ politická situace tehdejšího Československa.

Vyprávěním o čtyřech letech strávených v internačních táborech Želiv a Hájek pro kněží a řeholníky se zabývá kniha kněze Pavla Zíbalu *Šéfe, znáte Želiv?*. Jde o vzpomínky na spoluvězně a události, které se v tomto období přihodily. Kniha popisuje způsob života v táboře a přibližuje jednotlivé osudy a charaktery internovaných kněží spolu s jejich přístupem k nelehké životní situaci.

Myšlenky a krátké vzpomínky na věznění v padesátých letech poskytuje také knížka kněze Heřmana Josefa Tyla *Strom krásný a urostlý*.

Kniha týkající se Jana Konzala *Zpověď tajného biskupa* obsahuje rozhovory, které s tímto mužem vedl novinář Bob Fliedr v druhé polovině devadesátých let 20. století. Kniha má tři části, první se zaměřuje na Konzalovo mládí a na šedesátá léta, druhá na období normalizace až k listopadové revoluci a třetí na léta po roce 1989. Fliedr se v rozhovoru zajímá jak o osobní život Jana Konzala, tak o jeho postavení v rámci pražské obce tajné církve. Jan Konzal zde mluví otevřeně o vývoji svých názorů a o svém vztahu k tomuto společenství a částečně také k lidem, kteří se v něm pohybovali nebo dosud pohybují.

Publikace, která sice není vzpomínkového charakteru, ale ze které jsem čerpala informace o životě a názorech Felixe Marii Davídka, *Skrytá církev* J. Hanuše a P. Fialy, obsahuje o Davídkově skryté církvi na Moravě historické informace, které autoři knihy získali buď od Davídkových spolupracovníků nebo také z kusých písemných záznamů jeho přednášek a debat. Pohled na strukturu Davídkova tajného společenství a na jeho svérázný a mnohdy sporný výklad kanonického práva katolické církve se autoři snaží zprostředkovat objektivně a případný soud „ponechávají úvaze čtenáře“.⁸ Ve stejné kapitole jsem také čerpala z knihy *Církev v podzemí* Ondřeje Lišky. Ten částečně vychází z výše zmíněné publikace a fakta o Davídkově učení přehledně zařazuje do širšího kontextu oficiálních i neoficiálních církevních struktur minulé doby.

Tisk

Z katolických periodik jsem si vybrala dvě ta, která jsou určena širší veřejnosti (*Katolík*, *Rozséváč*) a periodikum *Informační listy pracovníků čsl. strany lidové*, které je již určitým způsobem zaměřeno na specifický druh čtenářů. Nicméně se toto periodikum snaží aspirovat na postavení sdělovacího prostředku pro širší okruh křesťanských čtenářů.

---

⁸ Liška, O.: *Církev v podzemí*, s. 9.

V případě časopisu *Katolík* lze hovořit o tisku „svobodném“. Tím míním skutečnost, že celý rok 1948 tomuto periodiku v podstatě dával možnost kriticky se vyjádřit jak k politické situaci v zahraničí, tak hlavně k poměrům v tehdejší Československu. Periodikum je zaměřené dle svého pohledu čistě katolicky a nedává prostor k mezináboženskému nebo ideovému dialogu.

Podobně je tomu u týdeníku *Rozséváč*. Reakce na soudobé dění však vyplývají ze značně zúženého hlediska, z pohledu výchovy a přísné katolické morálky.

Periodikum *Křesťanská revue* je vydáváno evangelíky a zabývá se hlavně filosofickými a teologickými úvahami, nikoli však jen v rámci vlastní dogmatiky, ale především v duchu probouzející se ekumenické ideje. Jeho přispěvateli jsou také hlavně evangeličtí teologové, kteří se věnují tématům zprostředkujícím obecné křesťanské hodnoty a nikoli jen otázky týkající se věrouky. Právě díky své otevřenosti k jiným myšlenkám i náboženským systémům poskytuje toto periodikum na situaci věřících v rodícím se komunistickém státě z určitého hlediska širší pohled a ke katolickému tisku mi bylo doplňkem pro srovnání pohledu.

Při výběru článků jsem se řídila rokem vydání periodika a typem článků. Soustředila jsem se na léta 1947, převážně 1948, 1949 a dále výběrově i na pozdější ročníky již státem kontrolovaných periodik, kterým se však věnuji jen okrajově pro doplnění.

Dle mého názoru tvoří tisk do jisté míry opačný pól k pracím vzpomínkovým, neboť se s problémem střetává v podstatě zblízka a sebereflexe se odehrává na jiné úrovni, než je tomu u již zmíněných memoárů, které někteří autoři píší až s odstupem let.

Podstatnými se pro mě staly ty články, které se nějakým způsobem dotýkají tehdejší politické situace a jejího odrazu na život katolické církve. Jde tedy o články zaměřené buď vysloveně prakticky, jež se zabývají například hospodářskou nebo personální situací církve v daném období, nebo o články zaměřující se na diskusi o střetu katolicismu a komunistické ideologie či přímo o možnosti spolupráce těchto dvou stran.

V úvodu ke kapitolám věnovaným dobovému tisku jsem se snažila vytyčit si témata, která se ve vybraných periodikách opakují a s jejichž pomocí jsem chtěla zobrazit názory redaktorů na katolické vyznání a jeho funkci v období nastupující komunistické moci. Chtěla jsem také popsat problémy, s nimiž se dle jejich názoru katoličtí věřící moderního světa musí potýkat.

Protipólem ke zmíněnému tisku jsou periodika, která plně sledují linii politiky státu a jejichž články s režimem souhlasí a podporují ho. Ta, na která jsem se zaměřila, se jmenují *Katolické noviny* a *Ateizmus*. *Katolické noviny* ve svých člancích podporují tehdejší

představitele státu a tlumočí oficiální propagandu. Časopis *Ateismus* začal vycházet v sedmdesátých letech a zaměřuje se na výklad náboženství v duchu marxismu – leninismu. Toto periodikum jsem zařadila pro odlišné posuzování situace církve v Čechách, než je tomu u historických prací, které vyšly po roce 1989. Kapitulu o tomto časopise jsem však zařadila do stejné části práce jako Katolické noviny právě pro jejich názorovou příbuznost (Viz. 5.2.1).

2.2 Situace v českých zemích pohledem historické sekundární literatury

Tato podkapitola je věnována obecnému zařazení problematiky v sekundární historické literatuře, která svým stářím spadá převážně do let po roce 1989. Vzhledem k tomu, že této literatury je nepřehledné množství, snažila jsem se knihy vybrat dle toho, jaká fakta poskytují, abych si s jejich pomocí mohla učinit patřičný obraz nejen historických událostí, ale také se alespoň vzdáleně dotknout duchovního prožitku zúčastněných. Informace jsem čerpala z knihy *Stát a církev v Československu 1948 – 1953* od Karla Kaplana, z knihy *Skrytá církev a Katolická církev a totalitarismus v českých zemích* od Petra Fialy a Jiřího Hanuše, částečně z knihy polského historika Andrzeje Grajewského *Jidášův komplex*, dále z knihy Jiřího Konička *Modus Vivendi* a z knihy *Fenomén Vatikán* od Františka X. Halase. Určitým zdrojem informací mi byla také kniha *Neumlčená II.* Václava Vaška, kniha *Čižošťský zázrak* Františka Drašnera, Kaplanovo a Palečkovo dílo *Komunistický režim a politické procesy v Československu* či kniha anglicky píšícího autora *Opium of the People* Michaela Bourdeaux zabývající se situací pravoslavné církve v Sovětském svazu.

Ačkoli Grajewského kniha je stručná a nepřináší hlubší pohled na skutečnosti minulého období komunistického režimu, její pojetí událostí je však přehledné. Pozornost je zde věnována především lidem, kteří byli, a kteří případně stále jsou, v církvi aktivní. Kniha se ale dále nezaobírá přílišnými teologickými či morálními úvahami nad minulostí církve a podává spíše historické shrnutí událostí ve vztahu církve a státu na území střední a východní Evropy. V práci jsem užila kapitoly týkající se situace v Československu.

Objektivní historické informace zaměřující se na vztah církve a státu mi přinesla kniha Karla Kaplana *Stát a církev v Československu (1948 – 1953)* a také například kniha *Komunistický režim a politické procesy v Československu*.

Informace týkající se vztahu komunistického Československa a Vatikánu jsem čerpala z knihy Františka X. Halase *Fenomén Vatikán*, tedy z kapitol zaměřující se na tento problém. Autor v ní užívá mnohých pramenů, včetně osobních vzpomínek diplomatů a politiků, jakož také zkušeností vlastních. Významnou pro mě byla také kniha Jiřího Konička *Modus vivendi*.

Knihy poskytují informace o charakteru smluv s Vatikánem a obsahuje také historický vývoj vztahů mezi oběma stranami, ale také přehled zásadních událostí čtyřicetiletého období komunistické vlády.

3 Stručné teoretické vymezení problému totalitarismu

3.1 Kvazináboženský charakter komunistické ideologie

V této kapitole bych se chtěla věnovat otázce komunismu jako totalitarismu, jak ho ve svých knihách popisují Hannah Arendtová, Raymond Aron či Hans Maier. A také co v jeho „chování“ předznamenává jeho náboženský charakter. V průběhu následujících odstavců bych chtěla vyložit, proč a za jakých okolností je komunismus za totalitní hnutí považován a jakým způsobem se pak jeho ideologie rozšiřuje.

Téměř jednotně lze dle těchto autorů, ve spojení s postřehy a pocity lidí pohybujících se na poli krásné literatury a umění, říci, že totalitarismus člověka vytrhává z jeho kořenů a dezintegruje ho. Stát fungující v područí totalitních ideologií⁹ si vždy činí nárok na jeho celou osobnost, zasahuje do všech oblastí jeho života. V této souvislosti cituje Maier Solženicyna: „... *Očista se stává procesem zničení člověka, jeho vědomou, plánovitou anihilací.*“¹⁰ V ovládnutí člověka se tak do oblasti zájmu logicky zařazuje i náboženská příslušnost a vlastní projevy víry.

Důležitý je v tomto okamžiku kontakt totalitního režimu s realitou. Totalitarismus si ji v podstatě přetváří ku své představě, která se stejně nenachází v přítomnosti, ale kdesi za jejími hranicemi. Komunismus tedy jako utopická vize beztřídní společnosti také svůj cíl klade mimo současnost. To znamená, na což upozorňuje jak Aron tak Maier, že prostředky, které jsou užívány k této proměně reality nejsou nijak omezeny. Nic pro ně není tabu, neboť ospravedlnění spolu se svědomím se nacházejí jinde, mimo dosah skutečných lidí a „selského“ rozumu, který vždy předpokládá za určitým jednáním utilitaristické cíle, ať již jsou jakéhokoli druhu. Stát, který funguje na základně totalitní ideologie, se navzdory přirozenému očekávání neřídí touhou mít ze všeho co největší užitek. Pro přežití své ideologie plýtvá jak přírodními zdroji tak lidskými životy.

Do praxe uvedená komunistická ideologie, což se tedy týká i bývalého Československa, dává dále vyvstat, jak píše Maier, podobnosti s náboženstvím jak způsobem

---

⁹ Arendtová, H.: *Původ totalitarismu*. Arendtová uvádí nacismus a komunismus.

¹⁰ Maier, H.: *Politická náboženství*.

myšlení, tak způsobem projevu tohoto myšlení. Tedy například mluvy.¹¹ Objevují se symboly, mystéria, vůdce v pozici boha, dokonce rituály. Maier v této souvislosti cituje Franze Werfela¹², který se ve třicátých letech o nacismu a komunismu vyslovil jako o náhražkových náboženstvích, která modernímu dezorientovanému člověku na velmi primitivní úrovni poskytují smysl života a jakési hodnoty spolu s pocitem fungujícího vyššího řádu. To vše ještě před světovou válkou zastávalo náboženství v tom smyslu, jak jej známe.

V této souvislosti je možné použít pojmosloví, jaké užívá Jacques Waardenburg. O marxismu – leninismu hovoří jako o implicitním náboženství. Pojem implicitní náboženství vysvětluje jako systém symbolů a znaků, který se sice vědomě za náboženství nepovažuje, ale je ho možné za náboženství označit. Jak uvádí, tam, kde dojde k politizaci tohoto systému, který se stane státní ideologií, tam vznikají „politická náboženství“.¹³ Vedle explicitního náboženství, které je svými přívrženci chápáno vědomě a jako takové je i vědomě interpretováno, je implicitní náboženství složitější „identifikovat“, neboť lidé, kteří jej svým chováním a smýšlením tvoří, jej v podstatě za náboženství nepovažují. Ve chvíli, kdy se politická hnutí, píše Waardenburg, uchylují k náboženskému ospravedlnění svých cílů, když, jako tomu je u marxismu – leninismu, například slibují ráj na zemi, tehdy se stávají implicitními náboženstvími.

Ideologie, říká Waardenburg, jsou tedy implicitními náboženstvími, neboť myšlenky, které hlásají, povyšují na absolutní pravdy. Tyto pravdy nejsou postižitelné v normální realitě a k svým stoupencům promlouvají skrze sugestivní, emotivně zatížené pojmy, jako je země, krev, lid, vlast, proletariát, národ či rasa.¹⁴

Podstatným faktorem při vytváření implicitního náboženství je sakralizace. Ta se odehrává na poli významných idejí, jako je etika, morálka, spravedlnost atd. Sakralizována tak může být i určitá osobnost, jako tomu bylo v případě Hitlera a Stalina. Těmto lidem je pak přiřknut nadpozemský nimbus, jak uvádí také Maier.

Pseudonáboženský charakter komunismu potvrzuje ve své knize také Raymond Aron.¹⁵ Dotýká se jeho eschatologického náboje, především v počáteční praxi, hlavně v SSSR. Nejdůležitější je pro totalitní hnutí řídicí se svou ideologií pevný cíl. Reálné praktiky, které jsou k dosažení tohoto fiktivního cíle (v případě komunistické ideologie jde o beztrždní společnost, budoucí ráj – to samo vykazuje kvazináboženský prvek) používány, jsou

---

¹¹ Maier, H., *Politická náboženství*. Maier se zaměřuje hlavně na prostředí bývalého Sovětského svazu.

¹² *Tamtéž*, s. 14.

¹³ Waardenburg, J.: *Bohové zblízka*.

¹⁴ *Tamtéž*, s. 127 – 128.

¹⁵ Aron, R.: *Demokracie a totalitarismus*.

vedlejší. Komunistická ideologie chce být nazírána, a sama sebe také nazírá, pouze skrze tento cíl, který pokládá za nejvyšší dobro a za jedinou pravdu. Tento extremismus dle Maiera plyne z vykořeněnosti z tradičních a náboženských hodnot v moderním světě. Maier dále dokonce říká, že nutnost zbavit se církve vyvěrá z potřeby zbavit se konkurenta. Nutno dodat, že pro katolickou církev byl komunismus také konkurentem nebo spíše ohrožovatelem, ač tak nebylo přímo řečeno.

Totalitní režim, pro nějž je na všech úrovních na prvním místě ideologie, potřebuje pro sebe člověka celého, stejně jako je tomu u náboženství. Nemůže mu dovolit, aby se jeho myšlenky ubíraly jiným směrem, než jak stanoví ideologická doktrína. Stejné názory se vyskytují i u česky píšících autorů Karla Kaplana či Františka Drašnera. Ti popisují strach vládnoucí komunistické strany a jejich představitelů z vlivu, který církev na své věřící měla.

3.2 Svoboda člověka v režimu revolučního hnutí

Totalitní hnutí či režim, jak také píše Arendtová¹⁶, si tedy vyžadují člověka v jeho celistvosti, není možné ponechat mu jakoukoli svobodu v nějaké oblasti jeho života. Vše musí být pod kontrolou a to takovým způsobem, že pokročilé stádium je již představováno sebekontrolou každého jednotlivce. Člověk je „sám sobě policajtem“.

Totalita, píše Arendtová, vyžaduje dynamickou politickou situaci, vše musí být stále v pohybu, neboť pokud není a začnou se vytvářet nějaké příliš stabilní struktury (v této souvislosti hovoří hlavně o nacismu), pak se zákonitě vytváří řád a ten s sebou nese zákon. To by pak nutně předpokládalo i určitou svobodu myšlení a názoru. Maier hovoří o tomtéž.¹⁷ Píše, že jde vlastně o politiku ve stavu mobilizace. To vše pak vede k militarizaci života a také uniformizaci člověka a jeho myšlení.

Masa lidí, tedy člověk v mase lidí, která podléhá svým myšlením a chováním státem prosazované ideologii, se po nějakém čase propagandistického nátlaku cítí jako spoluúčastník něčeho důležitého, výjimečného a jako součást historického úkolu (komunismus jako neodkladný cíl historického vývoje). Tyto iluze jsou navíc vždy provázeny zdáním vědeckosti a tudíž neomylnosti, což dodává i neochvějný pocit čistého svědomí.

Masy svou podstatou, píše Arendtová, tedy nestálostí a absencí jakéhokoli smyslu pro kontinuitu, to znamená neschopnost normálně hodnotit situaci nejen v její přítomnosti, ale hlavně v jejím vztahu k minulosti a budoucnosti, v podstatě odpovídají obrazu vůdce. Toho

---

¹⁶ Arendtová, H., *Původ totalitarismu*.

¹⁷ Maier, H., *Politická náboženství*, s. 32.

charakterizuje právě pohyblivost a neskutečná schopnost adaptability stejně jako neexistence smyslu pro kontinuitu. Změna názoru tak u masy, jak by se mohlo zdát, neznamená vystřízlivění, ale jen schopnost zcela se přeorientovat na jinou pravdu.¹⁸ Arendtová uvádí příklad Hitlera a Stalina, jejichž kult je ztotožňován s totalitním klamem. Důležité je také zdůraznit, že jak Hitler, tak také Stalin, se o masy opírali a z velké části na nich stála jejich moc.

Aron věnuje značnou pozornost právě „proměně“ reality, tedy fikci, kterou strana vytváří na všech úrovních společenského ale i soukromého života. V totalitní zemi se vytváří zvláštní klima, kdy jakoby platí demokratické standardy, tedy ústava, svoboda projevu, shromažďování atd., přitom ale praxe se čím dál tím více liší. (V Československu tak také nadále platila ústava z května 1948, která zaručovala občanská a politická práva, fakticky však stát porušoval právní normy).¹⁹ Stát dělá něco jiného, než hlásá. O této ústavní fikci píše také H. Arendtová. Pak dochází k zvláštnímu paradoxu, který popisuje i Aron. Čím delší doba uplynula od převzetí vlády totalitarismem, tím tvrdší podmínky pro obyvatelstvo nastávají. Policejní teror se zvyšuje, oběťmi se nestávají již jen aktivní odpůrci režimu, ale lidé, kteří jsou dle nějaké zvrácené logiky nebezpeční jen potencionálně, až se nakonec obětí může stát kdokoli. Nikdo si svou pozici nemůže být jist, ani když je režimu plně oddán. Vytváří se tak všudypřítomná atmosféra strachu, který člověka ochromuje a otupuje. Jako tomu bylo v SSSR, i v Československu dochází k soudním procesům s předními funkcionáři strany – k procesu s Rudolfem Slánským.

K všeobecné dezintegraci obyvatelstva přispívá také plánované roztržnění všech tradičních vztahů a společenských struktur. Z osamocených a vykořeněných jedinců se pak snadněji stávají oddanější služebníci režimu. Například v SSSR tak docházelo k situacím, kdy lidé obvinění z politických zločinů doznávali své protistátní činy, kterých se nedopustili. K tomu dochází v nejvyšší fázi teroru, kdy se režim obrací i proti svým bývalým souputníkům. Totalitarismu totiž, jak již bylo řečeno, nejde o lidské zdroje co do jejich počtu, o blaho obyvatelstva a o lidské životy, ale pouze a jen o svou vlastní ideologii. Z jeho pohledu jsou lidé zcela nahraditelní.

České prostředí

V období přebírání moci komunisty v Československu v roce 1948 a těsně po dosažení tohoto cíle se ve státním systému také objevuje nejvíce totalitních prvků, jak je popisuje Arendtová a

---

¹⁸ Viz. Bourdeaux, M.: *Opium of the People*.

¹⁹ Kaplan, K., Paleček, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*.

Aron. Od začátku roku 1950 například přestalo vedení matrik spadat pod fary, jako tomu bylo dříve, ale převedlo se na státní orgány. Byl to další krok v „odřezávání“ katolické církve od života člověka, přebrání vlády a kontroly nad jeho životem a smrtí, ať již byl způsob chování církve v předešlých staletích jakýkoli.

K boji s církví byla užita také komunistická propaganda, která různými způsoby zkreslovala realitu. Ač byla tato prohlášení často iracionální, v totalitním chápání světa mají jasné poslání – odříznout od veřejného života vše, co se vymyká hnutí, tedy komunistické ideologii, a co narušuje kompaktnost totalitní společnosti. Lidi, kteří se jakýmkoli způsobem vymykají, je nutno „odstavit“, na což je nejjednodušší způsob označit je za zločince a zrádce. Společnost, která je v područí ideologie, která je sakralizována, vytváří dualistická schémata, která vylučují ty, kteří s ideologií nesouhlasí nebo jsou vůči ní nějakým způsobem v opozici.²⁰ Konkrétním příkladem pro kriminalizaci odpůrců v záležitosti katolické církve může být zabránění klášterů a internace mnichů a řeholnic jako nepřátel státu.

Strach projevující se ve všech oblastech společenského života popisuje také Josef Petr Ondok ve svých vzpomínkách na věznění v padesátých a na počátku šedesátých let. Hovoří zde o podezřívavosti jednoho ze svých spoluvězňů. Onen člověk byl přesvědčen, že ho neustále sleduje StB a že na něj Ondoka nasadila, aby jí o tomto muži přinášel informace. Vše bylo v jeho očích ovládáno „estébáckou“ mašinerií, jeho práce, manželství, rodina, všechny okolnosti jeho života. Dokonce byl přesvědčen, že svět je v zajetí jakési „estébácké metafyziky“.²¹

4 Historické zařazení

4.1 Způsob a průběh ovládnutí církve v počátečních letech komunistické vlády v Čechách

Historické zařazení vztahu komunistické vlády a katolické církve vychází ze situace po 2. světové válce, která velmi výrazně zasáhla do politického vývoje nejen našeho státu v následujících letech, a jejíž dopad je patrný též na duchovní stránku života obyvatel tehdejšího Československa. Před válkou v roce 1921 bylo na území tehdejšího Československa pouze 724 000 (5,32 %) lidí bez náboženského vyznání, na Slovensku tomu

---

²⁰ Waardenburg, J.: *Bohové zblízka*, s. 129. Autor má v této souvislosti na mysli jakoukoli sakralizaci jako zákonitého tvůrce dualistického schématu. Bylo by sem množné tedy počítat i explicitní náboženství, tedy i katolicismus.

²¹ Ondok, J. P.: *Muklovský Vatikán*, s. 101 – 101.

tak bylo jen v 0,23 %. Po válce, s odsunem téměř 2,9 milionu německých občanů a s přiřazením Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu, klesl počet obyvatel z 14,7 milionu na 12,07 milionu obyvatel, z nichž bylo stále jen 6,5 % bez vyznání. V roce 1950 však sčítání obyvatel zaznamenalo jen 489 600 občanů bez vyznání, tedy pouhých 4,18 % obyvatel.²²

V roce 1950 bylo v zemi dvanáct registrovaných církví²³, dále kolem třiceti náboženských společností a sekt a přes 1400 náboženských spolků. Před 2.světovou válkou měla největší vliv církve římsko- a řeckokatolická, které dohromady čítaly 11 milionů věřících, tedy téměř 80 % všech obyvatel. Po odsunu občanů německé národnosti v roce 1950 a po likvidaci řeckokatolické církve (byla sloučena s církví pravoslavnou) se počet katolíků snížil na 8,94 milionu (76,42% obyvatel). Do roku 1948 působilo v rámci katolické církve množství spolků a institucí, které byly financovány převážně z církevních zdrojů. Mimo rozsáhlé sítě různých náboženských a církevních časopisů a organizací mládeže a žen patřila k nejdůležitějším organizacím Charita, která ještě v roce 1950 spravovala 268 sociálních ústavů. V této oblasti se také nejvíce pohybovali řeholníci a řeholnice.

Pozici katolické církve ve státě také určoval vztah Československa a Vatikánu vzájemnou dohodou *Modus vivendi* z února roku 1928. Dle této dohody garantovala československá vláda svobodu církevní činnosti, Vatikán vládě zase předkládal návrhy na arcibiskupy, biskupy a koadjutory. Vztahy mezi Vatikánem a československou vládou byly komplikované již po skončení 2. světové války a s příchodem roku 1948 se ještě zhoršily. Přispěly k tomu pozemkové reformy a také zkušenost s osudem pravoslavné církve v Sovětském svazu. Jelikož katolická hierarchie byla samozřejmě ve svém rozhodování přímo na Vatikánu závislá, pokusy o dohodu a začlenění církve pod státní moc, o což poválečná vláda usilovala, skončily převážně nezdarem, alespoň tedy v prvních poválečných letech.

Vrátíme-li se zpět do období 2. světové války, diplomatické styky mezi československou exilovou vládou v Londýně a Vatikánem byly složité již během zřízení Protektorátu Čechy a Morava po 14. a 15. březnu 1939 a přes vícero pokusů londýnského exilu je znovu navázat, se to podařilo až v roce 1944. Toho roku byl do Vatikánu pozván předseda exilové vlády mons. Jan Šrámek.

Roku 1945 pak v Londýně znovu jednal vatikánský mluvčí kněz Jaromír Machula o sblížení exilové vlády s Vatikánem a o potvrzení pražského nuncia mons. Xaveria Rittera, kterému nebyl Němci povolen v roce 1939 návrat do Prahy. Exil naopak vyžadoval přerušeni

---

²² Kaplan, K.: *Stát a církev v Československu (1948 – 1953)*, s. 5.

²³ *Tamtéž*, byli to katolíci, luteráni, kalvinisté, adventisté, metodisté, členové Jednoty bratrské, unitáři, darbisté, baptisté, pravoslavní, příslušníci církve československé a příslušníci slezské církve evangelické augšpurského vyznání.

vatikánských styků se Slovenskem. Po válce pak Edvard Beneš ze strany Vatikánu usiloval o uznání kontinuity československého státu z doby první republiky přes londýnský exil, nikoli jako návaznost na Slovenský stát, který sledoval linii nacistického Německa. Československý vztah k Vatikánu byl těsně po válce také mnohem smířlivější než tomu bylo v období první republiky.

Pražská internunciatura pak obnovila svou činnost v roce 1945. Zpočátku ji spravoval mons. Raphael Forni, v roce 1946 na krátkou dobu Ritter. Od začátku roku 1948 vedl pak vatikánskou misi v Praze mons. Gennaro Verolino, ale na žádost vlády byl pak odvolán a toto místo nebylo až do revoluce v roce 1989 obsazeno. Vyjednávání se státem tak leželo na biskupech jednotlivých diecézí. Československým vyslancem u Svaté stolice byl nejdříve Artur Maixner, od března roku 1949 pak Ilja Rath. Ten z Říma odjel roku 1950, aniž by papežský stolec informoval o přerušení diplomatických styků. Ty se tak prakticky neobnovily po více než deset.²⁴

První poválečná vláda vyhlásila 5. dubna 1945 rozsáhlé reformy týkající se oblasti politické, sociální, ekonomické i kulturní. Svoboda vyznání byla ústavně zaručena, avšak některé praktikované reformy se přímo dotkly činnosti církve, také katolické. Jednalo se o školství a různé společenské organizace. Program o zestátnění školství se připravoval již od konce roku 1945 a Gottwaldovou vládou byl přes mnohé církevní protesty přijat 8. července 1946.

Oslabena byla samozřejmě také politická pozice katolické církve, kdy zejména komunisté kladli důraz na nenáboženské uskupení politických stran. Na Slovensku byla po válce katolická Hlinkova ľudová strana jako nositel moci za války v čele s knězem Josefem Tisem pro své závislé spojení s nacistickým Německem zrušena a její představitelé byli odsouzeni. Omezování vlivu církve na Slovensku tak přišlo na rozdíl od českého území dříve. V českých zemích měla katolická církev pozici snazší, protože se přímo neangažovala v politických záležitostech a stáhla se během války spíše do náboženské než politické roviny. Část duchovních se podílela na odboji a přes tři sta z nich bylo vězněno a 56 popraveno. Velmi podstatným se poté pro další vývoj postavení církve stal také londýnský exil. Přílišná angažovanost na politickém poli nebyla u české katolické církve patrná ani po roce 1945.²⁵

Vedle problému se zavedením jednotného státního školství byl důležitý právě spor týkající se církevního majetku. Podstatné kroky v přípravě pozemkové reformy učinila vláda

---

²⁴ Halas, F. X.: *Fenomén Vatikán*.

²⁵ Liška, O.: *Církev v podzemí*.

na podzim roku 1947. Dle Gottwaldova prohlášení měla být vláda „ochotna hledat způsob hospodářského zabezpečení církve v rámci státního rozpočtu“.²⁶

Komunistický ministr zemědělství Július Ďuriš se na církevní statky pokusil uplatnit dekrety o konfiskaci majetku německých a maďarských kolaborantů na půdu německých a maďarských řeholních řádů a církevních institucí. Proti tomu se ozval i Vatikán, což pak bylo následováno námitkami různých diecézí. Protesty neměly valnou odezvu a roku 1948 se začala provádět parcelace půdy i na majetku církve. Parcelace půdy nad 50 ha pak pro církev znamenala závislost na státním rozpočtu.

V církvi se v podstatě zračily dva postoje ve vztahu ke státu. Na jedné straně zaujímal zcela odmítavou pozici pražský arcibiskup Josef Beran, na straně druhé byl litoměřický biskup Štěpán Trochta. Ten byl ochoten podrobit se mnoha ústupkům ve prospěch státu, aby jiné, dle něj důležité prvky pro život katolických věřících, zůstaly zachovány. Komunistická strana se snažila pak před volbami v květnu 1948 různými prostředky na svou stranu získat některé svolnějšší či sympatizující kněží, z nichž by pak vytvořila základnu, která by byla ke straně loajální a v opozici k odporujícímu zbytku církve a s níž by mohla začít realizovat svůj plán národní církve nezávislé na Vatikánu. Zdlouhavé pokusy o dialog s představiteli nejvyšší hierarchie se týkaly svobodného projevu církve i konkrétních příkladů, jako byla například povolební suspenze kněze Josefa Plojhara, který s komunistickou stranou sympatizoval a na politickém životě se aktivně podílel, což bylo před tím biskupy na počátku roku 1948 zakázáno (dalšími „vlasteneckými kněžími“ byli např. Lukačovič a Horák). Arcibiskupský ordinariát vydal vyhlášku o suspendování těch kněží, kteří navzdory církevnímu zákazu v květnových volbách roku 1948 kandidovali.²⁷

Stát usiloval o to, aby se projevy náboženství minimalizovaly jen na docházku do kostela a aby církev nemohla již zasahovat do veřejného života. Chápal ji jako politickou moc, která se v případě nesouhlasu s režimem může změnit v nebezpečného protivníka, který bude své věřící nabádat k aktivnímu odporu. Snažil se také zpřetrhat styky domácí církve s Vatikánem, který považoval za spojence nepřátelských mocností. K tomu tedy patřil i administrativní zákaz shromažďování věřících mimo kostel, zrušení církevních škol a zabavení majetku. K charakteru katolické církve a její přísné organizace je však nutné připomenout neshodu s fungováním bez podpory a přímého dohledu církevní hierarchie. Toho komunistická moc využila v počátcích své represe, kdy v první řadě hlavně izolovala vyšší

---

²⁶ *Tamtéž*, s. 594.

²⁷ Vaško, V.: *Neumlčená II.*, s. 30.

duchovní od nižších, čímž většinu lidí paralyzovala a připoutala na svou stranu. Na vyšší funkce církevní správy pak jmenovala politicky spolehlivé duchovní nebo vlastní úředníky.

Komunistická strana se také v počátcích své vlády snažila nedostat se s církví do přímého konfliktu²⁸ a prohlašovala, že oběma stranám jde o tytéž cíle a také silně propagovala cyrilometodějskou tradici. Ta měla pomoci k vytvoření národní církve nezávislé na Vatikánu, to se však ani s postupem let nepodařilo. Přes tyto pokusy však již v roce 1947 Informační byro KS označilo katolickou církev a klerikalismus za reakční sílu.²⁹ Jak píše Kaplan, ani jedna ze stran se sebou neměla téměř žádné zkušenosti a obě cítily, že se konfliktu v budoucnu nemůže vyhnout. Církev se proti komunistické straně však již od počátku stavěla velmi odmítavě, chápala ji jako ateistickou s cílem zcela náboženství, jako „opium lidstva“, vymýtit. Přesto sloužil arcibiskup Josef Beran za nového prezidenta Klementa Gottwalda ve svatovítské katedrále slavnostní Te deum. Tento akt byl ještě chápán jako přeci jen určitá možnost spolupráce obou stran.

V březnu 1948 pak Národní fronta odsouhlasila program týkající se náboženských otázek a ustavila církevní komise v krajských výborech, avšak s podřadnou funkcí církevních hodnostářů v jejich členstvu. Nadále pokračovaly „očisty“ v katolických spolcích, cenzura a omezení církevního tisku.

Rok 1949 již probíhal ve znamení izolace biskupů od kněží a i oni samotní spolu s agendou svého úřadu podlehli církevním „komisařům“. Paralelně také probíhala odmítavá kampaň proti arcibiskupu Beranovi. Ten byl nakonec 19.června 1949 internován. Veškeré pokusy o dohodu pak byly záměrně i nezáměrně zmařeny.

Komunistickou mocí byla v roce 1949 z pokrokových kněží, tedy z těch, kteří byli ochotni s režimem spolupracovat, vytvořena Katolická akce³⁰, která se měla stát základnou pro loajální národní církev. Její činnost však neměla pro rázné odmítnutí biskupů i Vatikánu (KA byla exkomunikována) přílišný úspěch. Nicméně v následujícím období (v roce 1951) vzniklo Mírové hnutí katolického duchovenstva, které se taktéž řídilo směrnicemi státu a jeho činnost byla podstatně dlouhodobější.

Také sliby duchovních věrnosti státu podepsalo v roce 1950 množství kněží, včetně biskupa Štěpána Trochty, který tento nový slib věrnosti republice podepsal spolu s dalšími čtyřmi biskupy. Nutno ale dodat, že se pokusy církevních komisařů přinutit kněze ke

---

²⁸ Kaplan, K.: *Stát a církev v Československu (1948 – 1953)*.

²⁹ *Tamtéž*, s. 21.

³⁰ Původní myšlenka Katolické akce vycházela z encykliky *Ubi arcano Dei* papeže Pia XI. z 23.12.1922. Nazývala se tak účast laiků na církevní činnosti v mobilizaci proti nedemokratickým režimům. Viz. www.totalita.cz a Drašner, F., *Číhošťský zázrak*.

spolupráci s KA a k podepsání jejích stanov shodovaly s prvky totalitního vládnutí. Na lidi byl vytvářen nátlak, byli zastrašováni a mnohdy měli k dispozici jen kusé informace.³¹ K ovládnutí církve musel režim pokračovat ve vytváření dalších hospodářských, administrativních a policejních opatření.

Církev se tak dostává do područí státní moci, která rozhoduje i o jmenování duchovních do funkcí, kněží se v podstatě stávají státními zaměstnanci, pro něž slib státu má představovat větší závazek nežli slib církvi. Na kněžskou činnost jako udělování svátostí a sloužení mše v přítomnosti dalších lidí se pak také vztahoval „státní souhlas“, který byl knězi udělen příslušným úřadem. Pod kontrolu úřadů se samozřejmě dostává také církevní tisk a školství. Celá církevní struktura se pak dostala pod dohled Bezpečnosti a mnohé z jejích aktivit se stáhly do ilegality.

Během roku 1950 stát také podle své vlastní představy upravil systém vzdělávání kněží a povolil jen dvě katolické fakulty pražská a bratislavská a při nich byly zřízeny dva generální semináře, které nadále zůstaly pod přímou kontrolou Státního úřadu pro věci církevní a jeho církevní šestky KSČ.³²

Kromě náboženské víry se důvodem k perzekucím stával mimo politickou rozdílnost názorů a sociální původ také například původ etnický.³³ Rozsah a způsob perzekucí se místo od místa lišil, ale celkový směr jednání s církvemi a jejich věřícími byl v podstatě všude stejný. Do výčtu perzekucí celostátního významu a výskytu patří také zavírání klášterů. Počáteční éra vlády komunistické moci, tedy období, kdy můžeme hovořit o skutečném totalitním systému, v tomto směru vyvrcholila internací obou arcibiskupů, vykonstruovanými procesy s biskupy a „akcí K“. Ta měla dle komunistické propagandy zničit centrum tzv. reakčních sil, tedy kláštery, a tím zpřetrhat nežádoucí styky s Vatikánem, jakožto spojencem imperialistů. v této souvislosti byl odsouzen také Vít Tajovský, tehdy čerstvý opat želivského kláštera.

V církevních procesech se pak objevuje mnoho obvinění, která byla spojena s komunistickou oficiální propagandou. Mimo jiné například obvinění mnoha kněží ze spolupráce s nacisty, z připravování státního převratu, z držení zbraní, což bylo kvalifikováno jako zrada národa.

---

³¹ Kaplan, K.: *Stát a církev v Československu (1948 – 1953)*.

³² tzv. církevní šestka, která byla pověřena církevními záležitostmi, fungovala v letech 1949 – 1952 ve složení Alexej Čepička, Václav Kopecký, Zdeněk Fierlinger, Vladimír Clementis, Viliam Široký a Jiří Hendrych.

³³ Kaplan, K., Paleček, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*.

Jisté uvolnění nastalo na počátku šedesátých let, kdy byla propuštěna většina dlouholetých politických vězňů. Představitelé Svatého stolce znali situaci církve v Československu jen zčásti a k lehkému obnovení styků Vatikánu s Československem došlo hlavně v průběhu pontifikátu Pavla VI. (1963 – 1978). V tomto období se Vatikán snažil navázat kontakt s komunistickými zeměmi a zásadní roli v této politice, tzv. Ostpolitik, hrál především diplomat Agostino Casaroli. Jednání z let 1963 – 1967, která měla církvi v Československu zajistit snazší život, však neměla velký úspěch. Mezi požadavky, které měl na československou vládu Vatikán, byla např. výuka náboženství, obsazení volných diecézí vhodnými biskupy, konkrétní případy věznění kněží a biskupů, obnovení činnosti řádů a kongregací či svoboda církevního tisku.³⁴ Nicméně XIII. sjezd Komunistické strany Československa pustil do popředí reformní křídlo strany, které pak prosazovalo mírnou liberalizaci ve všech oblastech společenského života.³⁵

V roce 1965 vycestoval arcibiskup Beran do Vatikánu, aby tam převzal kardinálský klobouk. Jeho vycestování bylo povoleno bez možnosti návratu zpět do republiky.

Na jeho místo byl se souhlasem Vatikánu dosazen biskup František Tomášek.³⁶

V době politického uvolnění v letech 1968 – 1969 kupodivu k zásadním kontaktům mezi vatikánskou a reformní československou stranou nedošlo a vztahy byly obnoveny opět po utužení režimu v srpnu 1969. Záhy po tomto roce byly dočasné úspěchy katolíků, které získali během roku 1968 a 1969, postupně odbourány a jedinými zisky pak zůstala obnova řeckokatolické církve a návrat některých biskupů na jejich stolce. Činnost řeholních řádů byla naopak po krátkém období jejich fungování opět zastavena. Po roce 1968 také vznikla jako pokračovatelka Mírového hnutí katolického duchovenstva kněžská organizace *Pacem in terris*, která se plně řídila podmínkami státu.

V následujících letech byly kontakty československého státu s Vatikánem sporadické a ani během nich nedošlo k žádným podstatným výsledkům. V polovině sedmdesátých let byl na pražský arcibiskupský stolec dosazen František Tomášek, kterého komunistický režim zpočátku považoval za přijatelného pro svou politickou linii, který se ale s nástupem Jana Pavla II. na papežský stolec stal velkým odpůrcem totalitního režimu.³⁷ Během osmdesátých let jsou pak mnohem čtenější požadavky na svobodu slova a větší svobody náboženského vyznání. Zásahy komunistické moci proti spontánní činnosti církve byly méně časté a také

³⁴ Halas, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 615 – 616.

³⁵ Liška, O.: *Církev v podzemí*, s. 27.

³⁶ *Tamtéž*.

³⁷ Halas, F. X.: *Fenomén Vatikán*.

kvůli větší informovanosti zahraniční veřejnosti nemohly být tak tvrdé jako v letech padesátých.

V roce 1987 tak vzniká mohutnější hnutí soustředící se na svobodu člověka, tedy „Desetiletí duchovní obnovy národa“ v čele s kardinálem Františkem Tomáškem.³⁸

4.2 Pohled na prožívání vlastní víry v období komunistické vlády na základně popisu konkrétních případů protestu

V těchto podkapitolách bych chtěla na konkrétních příkladech jak vzpomínkové, tak historické literatury zabývající se jednotlivými prožitky a zkušenostmi z období vlády komunismu, vyložit postoj věřícího ke komunistickému systému. V případech, které jsem si vybrala šlo přímo o katolické kněze, z nichž však jeden nebyl vysvěcen oficiální církví. Škála literatury na toto téma je široká, já jsem se však zaměřila na jednotlivé knihy, které v mnohém poskytují v rámci mé práce dostačující materiál pro vytvoření obrazu vztahu věřícího k prostředí, ve kterém se nacházel a v němž se snažil žít podle vlastních zásad a hodnotových měřítek, které ovšem v některých případech vybočovaly z platných regulí obecné katolické církve.

Vzpomínkové knihy různých duchovních či historické práce o nich, obsahují odpovědi na otázky, které i v období minulého režimu stále tito lidé považovali za aktuální a zásadní pro vykonávání svého úřadu a poslání, či alespoň pro jeho duchovní zachování, pokud zrovna neměli tu možnost své povolání provozovat. Jde o témata kněžství jakožto povolání, pastorece a katolické církve jako obce. Jednotlivá témata jsem však využívala v závislosti na charakteru vybrané publikace a na způsobu, jakým jednotlivé osobnosti o svých myšlenkách vypovídají. U všech se tak všechna témata neobjevují nebo se navzájem překrývají. Z jednotlivých knih jsem se snažila tyto náměty vyzdvihnout a přiblížit pojetí víry vybraných osobností.

4.2.1 Josef Petr Ondok – Muklovský Vatikán

Knihy vzpomínek Muklovský Vatikán dává nahlédnout do prožitků kněží, kteří se našli v extrémních podmínkách – ve vězení. Popisuje, jakým způsobem kněží prožívali svá věznění a jak mnozí z nich na tuto dobu vzpomínají s vděkem za to, že se mohli setkat s výjimečnými osobnostmi, které s nimi byly zavřeny. Ondok ve svých memoárech podává

svědectví o tom, že přítomnost kněze ve vězení dodávala ostatním sílu a naději, i nekatolíkům, jak dodává.³⁹

Josef Petr Ondok strávil v komunistickém vězení od roku 1951 celkem dvanáct let. Postupně putoval z věznice Mírov do tábora L na Jáchymovsku, dále do Leopoldova a odtamtud do Valdic. Během těchto let se setkal s mnoha významnými českými i slovenskými teology, kněžími, ale také filosofy a spisovateli. Byli mezi nimi P. R. Dacík, řeckokatolický biskup P. Gojdič, P. Silvestr Braitó, teolog J. Zvěřina, Václav Vaško, P. František Ferda, P. A. Kajpr, učitel J. Brodský, F. M. Davídek a mnoho dalších. Většina textu je tedy věnována vzpomínkám na všechny tyto osobnosti a popisu vztahu, který k nim Ondok choval.

Vězeňské cely, ve kterých byli kněží odděleni od laiků, jsou pro Ondoka v jeho vyprávění prostředím ekumeny s mnohými příležitostmi k dialogu. Název muklovský Vatikán pak pochází z označení kněžského „oddělení“ ve věznici v Leopoldově.

Jelikož ve většině zmíněných věznic byli kněží odděleni od laiků, měli také větší soukromí pro vlastní projevy víry. Konaly se tajné mše, pro které místo chleba sháněli obyčejné housky a víno si vyráběli z nakvašených hrozinek. Zážitek ze strohosti a upřímnosti těchto bohoslužeb pak v pisateli vzpomínek, jak uvádí, zanechal nesmazatelnou stopu až do doby, kdy už byl na svobodě.⁴⁰

Ondok se ve svých vzpomínkách zabývá také problémem interpretace osudu katolické hierarchie, jak se vyskytuje v sekundární literatuře. Snaží se, aby období věznění a perzekuce církevních činitelů nebylo zidealizováno, aby byl charakter a úděl lidí popsán pravdivě. Pravdivost ostatně chápe jako prioritu v kněžském poslání. V době komunistické vlády má stále dle jeho slov pro člověka na prvním místě zůstat oddanost pravdě. Ondok také kritizuje „církevní autority“, které se v tomto směru chovaly nedůsledně a zmateně. Pro Ondoka je dle jeho slov spolupráce a kompromis s komunistickým režimem nepřijatelný, dodává však, že církevním činitelům ani laikům tehdy nemohlo být zcela jasné, do jaké míry je kompromis možný, aby byla zachována existence církve dle jejich představ. Připojuje také kritiku katolické církve za minulého režimu, kterou vyslovil J. Zvěřina: „*Jsme církev bojující? Ne, prchající.*“⁴¹ K tématu kněžského poslání dodává, že je to v nezvolených podmínkách.

Kněz a církevní obec:

Ve vězení se Ondokovi také postupně formoval názor na to, jakou funkci vlastně kněz má plnit, jak působit na lidi, tedy způsob pastorační, a co je vlastně jeho posláním. Důraz klade na

---

³⁸ Grajewski, A.: *Jidášův komplex*.

³⁹ Ondok, J. P.: *Muklovský Vatikán*.

⁴⁰ *Tamtéž*.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 33 - 34.

to, aby neztratil své lidství, neboť kněz nemá „manifestovat své povolání šatem, fyziognomií i svým chováním“,⁴² ale porozuměním a humorem. Právě humor a schopnost udělat si ze sebe legraci i v těžkých podmínkách politického věznění je dle Ondokových slov vedle stálosti víry jedinou cestou k překonání deprimujících situací. Později pak také vydává knihu *Bereme smích vážně*, která se zabývá funkcí a opodstatnění smíchu a humoru pro křesťany.

V rámci přednášek a seminářů, které tajně ve vězení kněží pořádali, se také snažili vychovat nové adepty kněžství. Ti se pak měli stát dalšími pomocnými či vůdčími osobnostmi skrytých církevních obcí za zdmi žaláře. V Praze pak taková struktura vznikla kolem Josefa Zvěřiny a Oto Mádra. Problémem, kterým se v těchto letech Josef Ondok také zabýval byl nedostatek kněží v některých farnostech, jak uvádí. Farnosti, které nemají vlastního kněze tak dle něj chátrají a jejich duchovní život je v úpadku. Posláním kněze je tedy také tvorba společenství.

Pastorace:

Jelikož ve všech věznicích, kterými J. P. Ondok prošel, měli kněží vlastní oddělení a s laiky se setkávali případně jen v práci, vytvořili si pro sebe v podstatě řeholní režim. Ondok píše, že se začínalo, pokud nebyl přítomen bachař, před prací meditací, následovala modlitba růžence a různé teologické a pastorační přednášky odborníků. Právě otázkou pastorace v moderní době se přítomní teologové dopodrobna zabývali. Důležité pro ně bylo spojení kněžského poslání v oblasti pastorace s životním stylem tehdejší společnosti. Mimo filosofické a teologické záležitosti se tak mezi kněžími projednávalo také téma, jakým způsobem rozšířit počet katolíků v Čechách.

Ondok také velice pozitivně hodnotí setkání s příslušníky jiných náboženství, která mu dle jeho slov přinášela naplnění myšlenek ekumeny, které se pak prosadily později během II. vatikánského koncilu. Názorově se Ondok dle svých slov s mnoha ostatními kněžími lišil, ale jak dodává, vždy ho uchvátila upřímnost a vlastní prožitek víry dotyčného.

4.2.2 Myšlenky a vzpomínky Heřmana Josefa Tyla

Tato útlá knížka vzpomínek a myšlenek je sestavena z krátkých výňatků dopisů, které psal Tyl své rodině z komunistického vězení v letech 1950 – 1958. Jelikož byli adresáty dopisů především rodiče, někdy sourozenci, mají úryvky dopisů často velmi intimní nádech, obsahují jemný popis niterných pocitů a prožitků víry. A právě na ty jsem se snažila zaměřit. Jednotlivé myšlenky pochází z různého období celého desetiletí.

---

⁴² *Tamtéž*, s 36.

Premonstrátský kněz Heřman Tyl působil jako převor kláštera v Teplé a později po propuštění z vězení se stal tamějším opatem.

Editoři knihy také sami upozorňují, že výňatky dopisů vybírali dle vlastního citu, nikoli za účelem podat reprezentativní přehled všech Tylových myšlenek.⁴³

Za velmi zásadní lze považovat tento Tylův výrok, který jakoby v zjednodušení vyjadřoval charakter celé knihy, všech výňatků z dopisů: „*Znám ještě jedny ruce, které Vás i mne milují, jsou to probodené ruce Ježíše Krista. Z těchto ran jste mne přijali a milostí těchto jste Vy mně byli dáni. Jemu jste mne dal, a proto radujte se a veselte se, jak praví Ježíš v oné krásné řeči horské a opět vybízí, radujte se! Proto se prosím Vás netrapte, však se vrátím a bude vše lepší.*“⁴⁴ Stejný tón je patrný i v ostatních úryvcích, které jsou od tohoto postupně vzdáleny sedm let. Svě uvěznění chápe Tyl jako smysluplné, jako stálou cestu života. Stejně tak jako víra v Krista je pro něj jedinou možností, jak se se svým osudem vyrovnat.⁴⁵ Tyl píše, že stále neztrácí naději na to, že se vrátí domů, v čemž ho podporuje víra v Boha a díky téže víře nebylo tolik let věznění tupé a prázdné.⁴⁶

Dále Tyl říká, že ve svých myšlenkách se velmi zabýval utrpením a bolestí. Ty mají dle něho smysl jen z pohledu věčnosti. Píše: „*Smyslem mého života i smrti je Ježíš Kristus, jehož knězem jsem se stal a tak do Jeho probodených rukou jsem vložil celý osud svého žití.*“⁴⁷ Kněžství je pro něj posláním, které se zakládá na cti, věrnosti a milosrdenství. Stejně hodnoty však přisuzuje i ostatním.

4.2.3 Bohumil Vít Tajovský

Bohumil Vít Tajovský se narodil v rodině krejčího v roce 1912 v Klanečné u Německého Brodu (dnes Havlíčkova). Tam chodil později také na gymnázium a po maturitě nastoupil do semináře. V roce 1934 se dle svých slov rozhodl, že vstoupí do noviciátu k premonstrátům. O dva roky později byl vysvěcen na kněze. V Humpolci byl pak profesorem na gymnáziu, dokud mu nebyl poúnorovými úřady zakázán vstup do budovy jako nepříteli státu. Nedlouho před tím byl však v lednu stejného roku zvolen želivským opatem, bylo mu v té době pouhých 36 let. StB ho 30. ledna 1950 zatkla v souvislosti s tzv. číhošťským zázrakem, v rámci procesu s představenými řádů byl pak odsouzen k 20 letům vězení za

---

⁴³ Tyl, H. J.: *Strom krásný a urostlý*, s. 8. Editoři: F. Tichý, O. Solnička a L. Hoch.

⁴⁴ *Tamtéž*, s. 11.

⁴⁵ *Tamtéž*, s. 26.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 18.

⁴⁷ *Tamtéž*, s. 24.

velezradu, vyzvědačství a organizování ozbrojeného převratu. V roce 1960 byl propuštěn na amnestii.⁴⁸

Tajovský pocházel ze silně náboženské rodiny, která hluboce prožívala všechny svátky a slavnosti. Rozhodnutí vstoupit do kláštera se tak u Tajovského setkala s přijetím. Jeho otec byl dlouhodobým členem československé strany lidové a tuto křesťansky založenou stranu volil B. V. Tajovský vždy až do roku 1948. Tajovského dva strýcové pobývali nějaký čas v Rusku a po bolševické revoluci utekli zpět do Čech. Jejich vyprávění o tamější situaci pak patrně také mimo jiné ovlivnila Tajovského od počátku odmítavý názor na komunismus. Přispěly k tomu také informace o náboženské situaci a perzekuci církví v Sovětském svazu.

Kněz:

Tajovský se dle svých slov rozhodoval zda být řeholním či diecézním knězem, ale nakonec nikdy nespravoval žádnou faru a jeho „působišťem“ se stal želivský klášter. Tajovský říká, že jeho rozhodnutí stát se knězem doznělo v období, kdy byl na gymnáziu (v kvintě nebo v sextě).⁴⁹ Dle jeho slov je člověk ke kněžství povolán, neví v podstatě odkud se tato myšlenka vzala, pro určitého člověka jde o poslání. Jako řeholní kněz byl Tajovský také úzce spjat s klášteřem a veškerá rozhodnutí, i ta, která musel udělat po svém zatčení, byla vždy ovlivněna oddaností k tomuto místu.

Během těžkých situací ve vazbě a v následujícím vězení spoléhal na ochranu Boha a své přežití chápe jako veliký dar. Stejně tak ze začátku, když očekával rozsudek smrti, který měl být vynesena na Zelený čtvrtek a vykonán na Velký pátek, chápal dle svých slov tuto možnost jako krásnou alternativu smrti ve stejný den jako Ježíš Kristus.

Také nelidské podmínky ve vězení ve Valdicích⁵⁰ přestál opat Tajovský díky myšlenkám na Boží záměr. Říká: „ ... *Bůh mě už několikrát vedl tam, kam jsem vůbec nechtěl.*“⁵¹ Čas tak věnoval vzpomínkám a také modlitbám. Díky své dobré paměti, jak říká, si pamatoval některé žalmy a hymny a během dne se také modlil růženec. Následně mu byl na celou přidělen jezuitský kněz Adolf Kajpr, kterého Tajovský znal již z dřívějšího. Spolu si pak vybavovali jednotlivé části bohoslužeb a přeříkávali je, jako by sloužili mši, jejich shledání proběhlo právě na Vánoce.⁵²

---

⁴⁸ Tajovský, B. V.: *Člověk musí hořeti*, s. 591 – 593.

⁴⁹ *Tamtéž*, s. 66.

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 247. Vězni museli celý den nepřetržitě chodit po cele, s výjimkou tří krátkých přestávek na jídlo. Oteklé nohy, několikaměsíční samota a únava pak člověka zcela zdeprimovala.

⁵¹ *Tamtéž*, s. 247.

⁵² *Tamtéž*, s. 251.

Ve věznici v Leopoldově byl Tajovský zaměstnán ve výrobě součástek pro Zbrojovku v Uherském Hradišti. Tam sloužil bohoslužby a také roznášel svaté přijímání.⁵³ Izolace všech duchovních i řeholníků od ostatních vězňů proběhla v roce 1956 a režim byl pak volnější.

Na jiném pracovišti, při draní peří, se konaly tajné vězeňské přednášky. Tajovský uvádí například dogmatiku, liturgiku, fundamentální teologii, filosofii či církevní právo. Během kněžské izolace, kněží byli na samostatném oddělení, si udělovali ráno tzv. punkta, což byla konkrétní duchovní myšlenka určená k rozjímání na celý den. Když byli kněží na společných ubikacích, pracovali na stejném místě, kde byli ubytováni. Často také během práce sloužili mši a říkalo se jim vatikánská směna nebo jen Vatikán.⁵⁴

Velikonoce, říká Tajovský prožívali kněží spíše vnitřně, protože se ve vězení neslavily. Stejně tak tomu bylo s ostatními církevními svátky, které se na rozdíl od Vánoc nedodržovaly. Ve vězeňské nemocnici byl režim volnější a tak také případné bohoslužby mohly probíhat ve větším klidu. Víno se připravovalo z nabobtnalých hrozin, chleba zase zastupovaly například pšeničné oplatky. Mše se pak konaly většinou večer, kdy dozorcí obcházel po chodbách trochu méně. Tajovský dodává, že se složilo téměř denně.⁵⁵ Ve zjednodušené podobě byl ve věznici možný také křest. Sám Tajovský udává, že pokřtil dohromady tři lidi. To, že se ve vězení někdo rozhodl pro křest, vysvětluje tím, že kněží na spoluvězně dobře působili, nepropadali beznaději a dokázali ostatní podpořit.

Téměř jako humorný zážitek uvádí dále Tajovský tendence školit vězně v komunistické ideologii. Školitel svolal vězně většinou kolem svátků a snažil se jim dokázat, že komunismus je nové učení, které přinese světu spásu.⁵⁶

Vzpomíná také na osobnosti, se kterými pobýval na jedné cele, na Anastáze Opaska, na opata Machalku, Antonína Mandla či Petra Ondoka. Připomíná krásné společenství, které mezi nimi vzniklo. Ostatně pocit opravdové soudržnosti označuje Tajovský jako věc, kterou mu vězení dalo. Své kněžství po mnoha letech věznění začal chápat výhradně jako službu. Kněz se pak v tomto prostředí stává spíše utěšitelem než hlasatelem morálky a víra zprostředkovaná i jiným lidem je pak cestou jak bezvýchodné situace překonat.⁵⁷

---

⁵³ *Tamtéž*, s. 256.

⁵⁴ *Tamtéž*, s. 293.

⁵⁵ *Tamtéž*, s. 305.

⁵⁶ *Tamtéž*, s. 311.

⁵⁷ *Tamtéž*, s. 320.

Pastorace:

Otázkou pastorace, uvádí Tajovský, se ve vězení zabývali během výše zmíněných přednášek či společných diskusí. Spolu s teology Josefem Zvěřinou či Antonínem Mandlem a dalšími ve svých rozhovorech a plánech o budoucnosti církve předznamenali II. vatikánský koncil a jeho pozdější myšlenky ekumenismu či většího zapojení věřících do života církve.⁵⁸ Právě pastorační a výchovné působení na věřící a mládež se pak pro ideologii státu stává neúnosné.

4.2.4. Vzpomínky Pavla Zíbalu na želivskou internaci

Zde se jedná o vzpomínkové vyprávění kněze, který strávil dohromady dva roky v internačním táboře pro řeholníky a kněze v premonstrátském klášteře v Želivě. Ten byl v roce 1950 zrušen a dále využíván tímto způsobem. Pak byl převezen do jiného tábora, v Hájkách u Prahy, kde byl nucen strávit další léta až do roku 1953. Tento tábor byl bývalým klášteřem františkánským.

Pavel Zíbal se narodil v roce 1922 ve Vnorovech na Zlínsku. Po maturitě se s podporou rodičů rozhodl pro kněžské studium. Vysvěcen pak byl v roce 1946. Již velice brzy nato, v prosinci 1948 byl zatčen a tři měsíce pro pobuřování držen ve vazbě.⁵⁹ Tam se setkal již s několika známými knězi, kteří byli též vzati do vazby. V roce 1949 pak byl převezen do Želiva.⁶⁰ Své vzpomínky na jednotlivé zúčastněné a na konkrétní události z tohoto období sepsal Zíbal v roce 1984.

O svých zážitcích vypráví tento kněz střízlivým, civilním způsobem a odkazy na víru, která ho, jak píše posilovala, vkládá mezi popis běžných činností v táboře. Vzniká tak jednoduše popis běžného života a vlastního prožitku víry, který je představován například zmínkami o zpěvu mariánských písní či vyjádření přesvědčení, že vlastní odpor proti stávajícím podmínkám tábora je nutné nechat na vůli Boží.

Kněz:

Úvahy nad kněžským posláním a nad jeho údělem jsou zde určovány prostředím nesvobody. Pavel Zíbal zmiňuje hlavně vzájemnou úctu mezi internovanými kněžími a obdiv k jejich zbožnosti. Myšlenky věnuje také pocitu sounáležitosti a skromnosti zúčastněných. Úděl internovaného chápe jako smysluplný záměr Boží a posilující. V této souvislosti je možné uvést citaci: „...území Boží: svědomí, sféra mezi Bohem a duší, pevnost nikdy nedobytná:

---

⁵⁸ Tamtéž, s. 275.

⁵⁹ Viz. www.vnorovy.cz.

⁶⁰ Zíbal, P.: *Šéfe, znáte Želiv?*

*naděje, láska. To je vítězství naše: víra naše, rozdmýchaná tajemným, ale mocným hlasem: Já jsem s vámi po všechny dny, až do skonání světa. Neboj se malé stádce... již vás nenazývám otroky, ale nazval jsem vás přáteli... Tedy přátelé Krista uprostřed tolika nepřátel. A toto přátelství jsme se snažili udržet si za každou cenu, prohloubit, zvroucnit u vědomí, že kdo je přítel Kristův, je miláček jeho Matky.*⁶¹ Právě na Pannu Marii nalézáme v jeho vyprávění nejvíce odkazů.

Dokládá, že při různých situacích bylo vcelku mnoho příležitostí buď k modlitbě nebo dokonce k samotné bohoslužbě.⁶² Samozřejmě za dodržení přísných bezpečnostních pravidel. Prostor tak vznikal pro tiché modlitby při práci či k rozjímání na samotce. Tajné mše se konaly na společném pokoji, kdy oltář se ukrýval v zásuvce, takže se dal v případě prozrazení rychle zasunout. Charakter pocitů, které během takových bohoslužeb zažíval, přirovnává Zíbal, k církvi „katakombální“, ukryté před zraky oficiální moci.

Podstatná je pro něj také poslušnost Vatikánu a stálá příslušnost ke struktuře vycházející z Vatikánu. Dokládá to například Zíbalovo pevné rozhodnutí číst Beranův pastýřský list, neboť dle jeho názoru šlo o neoddiskutovatelnou poslušnost svému biskupovi. Kněžství je pro něj posláním, oddaností a službou.

Myšlenky a modlitby, jak Zíbal, uvádí, věnoval také svým farníkům a věřícím venku. pozastavuje se také nad výchovou mládeže, která je odkázána na výchovu zprostředkovanou „neřády“, tak označuje přesvědčené komunisty.⁶³

Skrytá církev - nástin historických souvislostí:

Po roce 1948, v souvislosti s historickými událostmi ve Východní Evropě, se sám Vatikán v případě nebezpečí snažil umožnit fungování církve mimo oficiální kruhy. Tedy šlo například o svěcení biskupů bez předešlého vědomí Říma, tyto činy však měly být schváleny dodatečně.⁶⁴ Ale již v roce 1951 vydal papež Pius XII. dekret, který sděloval, že takový typ svěcení je nepřipustný a hrozí pro svěcence i světitele exkomunikací. Nicméně bez vědomí státu byl tajným způsobem vysvěcen kupříkladu František Tomášek či Karel Otčenášek. Nicméně „skrytou oficiální strukturu“ církve se vytvořit nepodařilo a mnoho osobností českého náboženského života se ocitlo ve vězení. Byli mezi nimi Dominik Pecka, Oto Mádr, Josef Zvěřina, Jan B. Bárta, Václav Razík, Bohuslav Burian, Silvestr Krčméry, Silvestr Braitto,

⁶¹ *Tamtéž*, s. 111.

⁶² *Viz. Příloha, ot. č. 13.*

⁶³ Zíbal, P.: *Šéfe, znáte Želiv?*, s. 81.

⁶⁴ Liška, O.: *Církev v podzemí*, s. 20 – 21.

Antonín Mandl, Adolf Kajpr a další.⁶⁵ Náboženský život se tak mimo kostely odehrával také na úrovni rodinných společenství, kde měl zcela neformální podobu.

Po větší amnestii na začátku šedesátých let se mohlo mnoho kněží vrátit do normálního života, ale státní souhlas s vykonáváním svého povolání většinou nedostali. Mimo svá civilní zaměstnání se často věnovali náboženské činnosti, která byla mnohdy ilegální, tedy státem nepovolená a stíhaná. Více organizované podoby tato společenství získala během let šedesátých a k určitému upevnění došlo během roku 1968 a 1969 a následně počátkem sedmdesátých let. Tajné struktury se však ve svých koncepcích často velice lišily, také jejich východiska a strategie byly rozdílné. Nadále samozřejmě fungovala běžná duchovní správa, která ale také nebyla jedním monolitem. Mnoho kněží se tak pohybovalo napříč „podzemím“ i „nadzemím“ a tato dvě pole tedy nelze zcela oddělovat.⁶⁶ Různými způsoby činné skupiny existovaly kolem kněží, „bývalých“ řeholníků či laiků.

V následujících kapitolách týkajících se vzpomínek a náboženských koncepcí jednotlivých osobností jsem se nesnažila vybrat představitele jednotlivých „větví“ skryté katolické církve, ale na vybraných příkladech přiblížit myšlenky konkrétních lidí. Je nutné dodat, že oficiální církev má k těmto tyto skrytým strukturám sama kritický a často odmítavý názor, není tedy možné z tohoto hlediska označit zmiňované skupiny za zcela legitimní, neboť se v mnohém vymykaly platnému kanonickému právu. Popisované „tajné“ struktury fungovaly také později, až v šedesátých letech, s výše uvedenými osobnostmi je tedy nelze zcela srovnávat. Snažila jsem se však nalézt společná témata a „typy“ myšlenek.

4.2.5 F. M. Davídek a společenství Koinótés

Felix Maria Davídek se narodil v roce 1921 v Chrlicích u Brna a během války věnoval studiu na brněnském diecézním bohosloveckém učilišti. Zde ho také poprvé napadla myšlenka zbudovat na Moravě katolickou univerzitu. Na kněze byl vysvěcen v roce 1945. Byl pak kaplanem v Horním Štěpánově, ale dále studoval na brněnské univerzitě, kde se zaměřoval na biologii, medicínu, filosofii a psychologii. Ve Štěpánově také založil Atheneum, studijní instituci pro mládež a „přípravku“ pro chlapce, kteří chtěli studovat bohosloví. Ti pak odcházeli do bohosloveckého semináře v Litoměřicích, jenž byl v té době veden biskupem

---

⁶⁵ Tamtéž, s. 26.

⁶⁶ Liška, O.: *Církev v podzemí*, s. 43.

Štěpánem Trochou. Rok 1948 však Davídkovy aktivity ve směru zřizování univerzity, která měla nést název Katolické Atheneum Chrlice, přerušil.⁶⁷

V dubnu 1950 byl Davídek spolu se dvěma svými žáky zatčen a následně odsouzen k 24 letům vězení za otevřené nepřátelství k lidově demokratické republice. V jeho obvinění se také objevují zmínky o jeho nezdravé tendenci vázat se na Vatikán a ve vězení nakonec strávil čtrnáct let.⁶⁸

Po návratu z vězení v roce 1964 kontaktoval Davídek své dávné přátele a naplno se pustil do vytváření vlastní katolické univerzity, která by dle jeho představ vynahrazovala nedostatky státních škol. Začal tedy pracovat na vytváření katolické univerzity, jejíž provoz od počátku vedl v ilegalitě.

V případě osobnosti Felixe Marii Davídka a okruhu lidí, kteří se kolem něj za tímto účelem soustředili, se jednalo o pokus nové tedy spíše náhradní církevní organizace, která by sice nebyla odštěpena od oficiální církve, která se ale sama snažila přetvářet legitimitu katolické obce v Čechách v období komunismu. Proto také toto společenství vyvolalo v mnoha kněžských a intelektuálních kruzích nesouhlas a odmítnutí, neboť se vymykalo kontrole oficiální, a dle katolíků právoplatné, hierarchie.

Polemiky se objevovaly také kolem Davídkova pojetí kanonického práva, které si upravoval podle vlastních teologických výkladů. Od roku 1964 totiž Davídek sám průběžně světil nové kněze na základě modelu „mexických fakult“. Svou činnost legitimizoval skrze Jana Blahu, který Davídka vysvětil na biskupa a který byl sám vysvěcen oficiálně. Dalším problémem se stalo také svěcení žen a sňatky kněží. Svěcení žen na odporovalo tehdy platnému kodexu kanonického práva, ale Davídek prohlásil, že život, tedy zachování církve a jejích členů, má přednost před kodexem, před „řádem regulace a stanovením zákonů“. ⁶⁹ Davídek se dostal do rozporu s církevními předpisy a také do jisté míry s mentalitou členů Koinótés. Svěcení žen se tak stalo v podstatě věcí jednorázovou, o které byl Davídek přesvědčen, že ji má uskutečnit a měl také vlastní teologickou odpověď na tento problém, ale praktické zařazení žen – kněží v podstatě v rámci struktury své skryté církve nevytvořil.⁷⁰

F. M. Davídek se ale dle různých svědectví svých spolupracovníků snažil navázat kontakt s vedením katolické církve a své důvody k takovéto činnosti jim vysvětlit a získat jejich svolení.⁷¹ Informace o těchto stycích, píše Fiala a Hanuš, jsou však kvůli utajení před

---

⁶⁷ Fiala, P., Hanuš, J.: *Skrytá církev*.

⁶⁸ *Tamtéž*.

⁶⁹ Fiala, P., Hanuš, J.: *Skrytá církev*, s. 102 – 105.

⁷⁰ Viz. také Ondok, J. P.: *Muklovský Vatikán*, s. 113.

⁷¹ Fiala, P., Hanuš, J.: *Skrytá církev*.

komunistickou mocí kusé. Je ale jisté, že k osobní audienci F. M. Davídka u papeže nedošlo a že mu Vatikán přímo přikázal přerušit činnost. Tyto kontakty se udržovaly vždy prostřednictvím nějaké třetí osoby, která měla k Vatikánu nebo jeho vyslancům přístup.

K tématu prožívání náboženské víry v období komunismu má jev Davídkovy odnože skryté či tajné církve⁷² však velice blízko, jelikož jde o pokus oživit církve sice neoficiálně, ale na vysoké organizační úrovni. Přesto taková struktura samozřejmě nemohla uniknout Stb a hlavně během sedmdesátých a počátkem osmdesátých let byl Davídek a někteří jeho spolupracovníci často předvoláváni k výslechům. Davídek je od roku 1982 veden jako agent Stb, což vyvolává o jeho činnosti mnohé pochybnosti. Lidé z Davídkova okolí však tento fakt vykládají jako jeho snahu zjistit, jak Stb pracuje, aby společenství mohlo nadále fungovat.⁷³

Když se později kvůli názorovým neshodám rozpadlo původní jádro Koinótés, ústřední postavou nové struktury tajné církve se stal Fridolín Zahradník, biskup vysvěcený tajně po linii od F. M. Davídka. Davídek po určité době navázal se starými přáteli na původní podstatu Koinótés. Avšak během osmdesátých let vznikají spory, zda byl Davídek vysvěcen právoplatně a tudíž, jsou-li další kněží z jeho okruhu oprávněni zastávat své úřady.

Pod Davídkovým vedením se tedy od roku 1964 konaly různé přednášky a bytové semináře, jichž se účastnilo 10 až 20 lidí. Záznamy přednášek se nedochovaly a historici jsou ve svých výzkumech odkázáni na někdy velmi kusé zápisy Davídkových posluchačů.

Přednášky Davídek zahajoval vždy mší, po níž pak následovala diskuse o politické situaci a pak samotná přednáška. Ze záznamů některých přednášek je možné si udělat obraz toho, jak si Davídek představoval úlohu či pozici křesťana ve vztahu ke komunistické totalitní moci. V jeho proslovech jsou odkazy na Abrahama a na jeho pouť do Kenaanu, kam mohl dorazit až poté, co uvěřil v Boha. Stejně tak Davídek vidí i postoj svých současníků, kteří na své cestě nemají ztrácet myšlenky na Boha.

Kněz a církevní obec:

F. M. Davídek byl ovlivněn myšlenkami jezuity Teilharda de Chardin (1881 – 1955) a jeho teologii rozvíjel ve svých myšlenkách po dlouhou dobu, i v čase, kdy byl ve vězení. Jde o tzv. procesuální teologii, která evoluci chápe jako cestu k celosti. Integrace této myšlenky na

---

⁷² Tímto termínem je v knize *Skrytá církev* označena především činnost probíhající pod Davídkovým dohledem, i když aktivit, které by mohly být označeny stejným názvem, bylo samozřejmě mnohem více. Fiala, P., Hanuš, J.: *Skrytá církev*.

⁷³ Fiala, P., Hanuš, J.: *Skrytá církev*, s. 130 – 131.

M. C. Putna.: *Příběh tajné církve v Čechách*, časopis *Respekt* 1994/25, s. 14. Obvinění Davídka ze spolupráce s Stb a také následné vyjádření o jeho nepřičetnosti vidí M. C. Putna jako snahu Davídka zdiskreditovat a odradit jeho příznivce od spolupráce.

křesťanství pak evoluci směřuje do jednoho bodu, parusie, tedy druhého příchodu Krista.⁷⁴ Právě na těchto myšlenkách se Davídek snažil vytvořit své společenství. Koinótés je v podstatě lokální církví, která ve své činnosti usiluje o postup k tomuto cíli.

Kněz má pak být všestranná osobnost, jeho poslání má být spojeno i s jinými disciplinami jako je biologie, chemie, religionistika, antropologie, lingvistika či kybernetika a dějiny umění. Sám Davídek se tomuto všestrannému studiu nemálo věnoval.⁷⁵ Člověk si ve svém životě má stále uvědomovat záměry svého jednání a v tomto jednání být praktický a mít na zřeteli stále dosažení cíle (parusie).

Pastorace:

V podstatě výše zmíněnými myšlenkami se Davídek řídil i v otázkách pastorace. Všechné semináře a dlouhé diskuse, které pořádal, tak jeho žáky, dle jeho názoru, přibližovalo ke stanovenému cíli, tedy k přípravě království božího.⁷⁶ Davídek tak vštěpoval svým žákům představu, že lidstvo si má uvědomovat svou prvořadou povinnost, což je dokončení vývoje, naplnění stvoření.⁷⁷ Důležitou se tak pro něj stává teorie řízení, aplikovaná na chod společenství. Teorie řízení je pro Davídka důležitá také ve vztahu skryté církve a režimu. Organizace musí být dle něj komplexní a musí splňovat například zásadu rovnosti muže a ženy v řízení a další podmínky nutné pro existenci organizace, která se vlastně stala nelegální. Na takových základech rovnosti si představoval také základy křesťanské obce. Veškerá pastorační činnost se tak dle něj řídila v tomto duchu, jenž předpokládal dlouhodobé utajení.

Problém v komunikaci s oficiální katolickou církví tkvěl hlavně v Davídkově neústupnosti a ve způsobu jeho práce. Své teologické názory okamžitě převáděl do praxe a aplikoval je na život svého společenství. Pamětníky vysoce oceňovaná Davídkova erudice však nemůže být přijímána nekriticky. Mnohé jeho filosofické a teologické vývoody jsou nesrozumitelné a některé z jeho závěrů jsou neadekvátní.⁷⁸

4.2.6 Tajný biskup Jan Konzal

Biskup Jan Konzal byl také jedním z tajně vysvěcených kněží v rámci skryté církve. Pohyboval se mezi pražskou skupinou této církve a jeho svěcení odvozuje Hanuš a Fiala od

---

⁷⁴ Liška, O.: *Církev v podzemí*.

⁷⁵ *Tamtéž*.

⁷⁶ *Tamtéž*.

⁷⁷ *Tamtéž*, s. 70.

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 72.

moravského biskupa F. M. Davídka, což se Jan Konzal dle svých slov dozvěděl až v roce 1990.⁷⁹ Avšak je nutné dodat, že termín skrytá církev je v kontextu moravské a pražské obce použit jako vymezení vůči církvi oficiální, nikoli jako přímé pojítka těchto dvou společenství. Obě fungovala nezávisle na sobě.

Jan Konzal (*1935)⁸⁰ byl do roku 1950 ubytován v klášteře na Svaté Hoře, kde byl také ministrantem. V roce 1950 byl klášter zabrán úřady a Konzal docházel na gymnázium do Libějovic u Vodňan. Od mládí chtěl být knězem, ale z politických důvodů se nepřihlásil do semináře nýbrž na elektrotechnickou fakultu, po které, dle jeho slov, chtěl nastoupit teologické studium. V padesátých letech se ale na tehdejší katolickou teologickou fakultu přihlásit nechtěl, protože byla pod dohledem státu. Na vysoké škole tedy organizoval v soukromí různé náboženské kroužky, jejichž témata konzultoval s mimopražskými kněžími. V roce 1960 byl odsouzen na tři roky vězení za podvracení republiky. Důvodem k tomu bylo setkávání křesťanů z jeho okruhu, pořádání biblických večírků apod. Na kněze byl tajně vysvěcen v roce 1972. Teologii pak studoval dálkově v Erfurtu u biskupa Aufderbecka.

Během sedmdesátých a osmdesátých let se věnoval převážně jen aktivitám, které byly spojeny s pražskou odnoží skryté církve. Do té se dostal v roce 1971, kdy ho kontaktoval Fridolín Zahradník na základně toho, že Konzal spoluorganizoval katechetické kurzy spolu s teology Josefem Zvěřinou a Oto Mádrem. Od roku 1975 tak vznikala kolem Jana Konzala, Fridolína Zahradníka a jiných lidí tzv. pražská obec – tedy pražská skrytá církev. Na biskupa byl Jan Konzal vysvěcen v roce 1982.

Kněz a církevní obec:

Kněžskou funkci, které tajně dosáhl v roce 1972, Konzal považuje za povolání od Boha, kterému se mu zpočátku nedostávalo, neboť se nemohl na konci šedesátých let několikrát dostat do semináře. Dobu normalizace po svém svěcení sice považuje za náročnou, ale netvrdí, že by život v ní byl tak těžký, aby se člověk musel vzdát svých ideálů a představ dobra.

I ve vězení, vzpomíná, stejně jako tomu bylo u Davídka, se pořádaly tajně různé přednášky o architektuře, jazycích, čtení poezie. Ve svých vzpomínkách se jako mnoho jiných pamětníků, kteří zažili věznění shoduje na tom, že ho tento život velice obohatil o mnohá setkání s výjimečnými lidmi, ať už laiky nebo katolíky. Vězení a život v něm Jana Konzala

---

⁷⁹ Fiala, P., Hanuš, J.: *Skrytá církev*.

⁸⁰ Flídr, B.: *Jan Konzal – Zpověď tajného biskupa*.

také dle jeho slov do značné míry změnil. Z dřívějšího „bigotního“ katolíka, jak o sobě Konzal hovoří, se stal člověk až nekonvenční a v otázkách náboženství otevřený.⁸¹

O průběhu svého svěcení vypráví tak, že bylo provedeno v naprosté tajnosti a ani on sám neměl všechny informace o lidech, kteří se na tom podíleli a neznal ani jejich přesné plány, jak by měl se svým kněžstvím naložit. Uvádí, byl vysvěcen ve východním ritu, jako řeckokatolický kněz, což bylo v podzemní církvi běžné, ale od počátku mu byla udělena jurisdikce i na ritus západní.⁸²

Jako kněz pak Konzal pořádal „výjezdní“ dny do terénu, kdy se v různých domácnostech setkávali o víkendech řecko-katolíci i římsko-katolíci a společně debatovali a ve vedlejší místnosti se zpovídalo.

Z rozhovoru vyplývá, že společenství, které se v průběhu osmdesátých let v Praze upevňovalo, fungovalo hlavně na základně přátelských styků jednotlivých osobností a jejich rodin. Další tajná svěcení, ke kterým docházelo, byla založena na síti vzájemné důvěry a známosti.

Po roce 1989 v souvislosti s tajným svěcením také ženatých mužů došlo k nesouhlasu většiny katolických kněží i laiků. Jan Konzal však v této skutečnosti nevidí problém a jak říká, po záležitostech církevně – právních se v této oblasti nepídil a dle jeho názoru ani případné porušení církevního zákona v této otázce nemůže svěcení činit neplatným. Ostatně zdůrazňuje, že svěcení v jeho případě a v případě tajné církve má význam, pokud je pro člověka nějaký úkol, pokud ví, jaké konkrétní práci se budou v rámci skryté struktury zabývat.

Tato pražská tajná obec tak do oficiální církve po revoluci v roce 1989 zařazena nebyla a lidé s ní spjatí v podstatě spolupracují nadále mimo ni. Dle slov Jana Konzala tak své kněžství nadále neprovozují.⁸³

Pastorace:

Jako pozitivní událost vnímal Konzal II. vatikánský koncil a jeho nové pojetí pastorace. K tématu říká: *„Když jsem v base viděl ty lidské trosky, jak katolické, tak nekatolické, uvědomil jsem si, že to Pán Bůh s církví musí myslet docela jinak, než jsem doposud předpokládal. Můj Pán Bůh je totiž hrozně milosrdný, vůbec není spravedlivý. Kam by došel se spravedlností! On je milosrdný a spíš říká: Hele, co s tím uděláme? Něco jo. Když sis takhle zavařil, půjdem. To je můj Pán Bůh a já ho takového potřebuji. A kdykoli seženu*

---

⁸¹ Fliedr, B.: *Jan Konzal – Zpověď tajného biskupa*, s. 22.

⁸² *Tamtéž.*

⁸³ *Tamtéž.*

argumentaci pro takového Pána Boha, samozřejmě ji přednáším. Tím pádem mi šel koncil na ruku. ⁸⁴

Později jako biskup měl pak v rámci pražské obce několik studijních kroužků, které měly mladé adepty připravovat na kněžské svěcení. O pražské obci hovoří Konzal jako o společenství, ve kterém si lidé pomáhali a rodiny na sebe vzájemně myslely, i když některé aktivity (jako vydávání různých textů) mohly být velice nebezpečné. Naopak ne zcela pochvalně hovoří o moravské skryté církvi, kterou obviňuje z rozštěpení původní jednoty a z liknavosti řešit problémy, ačkoli připouští, že s ní ve styku nebyl. Pražské společenství existovalo odděleně od toho moravského a Jan Konzal se například ani s F. M. Davídkem setkat nechtěl. V 80. letech se však na Moravě účastnil různých kurzů (například s letničním hnutím), které, jak říká, pro něj byly zkušeností jiné spirituality.

5 Orientace dle dobového katolického tisku - vztah církve ke státu a komunistické ideologii ve vybraných periodikách

Vzhledem k tomu, že osobní zážitky se liší člověk od člověka, bytost od bytosti a samozřejmě také prostředí, ve kterém člověk žije nebo ve kterém se nachází, je rozdílné, tak také každý člověk má svůj duchovní prožitek různý. Jako vnější pozorovatel jsem se chtěla pokusit o stručné shrnutí problému vnímání komunistické moci katolickými věřícími také ve vybraném dobovém tisku. V této kapitole jsem se snažila srovnat pohled, který je prezentován v sekundární literatuře zabývající se totalitarismy a církvemi, s názory a vjemy popsanými právě v dobovém tisku.

Cíleně jsem si také vybírala jen ty články, které se týkaly přímo hodnocení politické situace v historickém kontextu nebo nějakým způsobem vyjadřovaly pocity a názory na stav a pozici katolické církve. Vybírala jsem ty články, které nějakým způsobem komentovaly politické dění nebo ty které se zaměřovaly na výklad komunismu a jeho vztahu ke katolické víře. Snažila jsem se najít odpovědi na dva body: *1. celkový postoj periodika ke komunistické ideologii a její případná kritika* a *2. názory redaktorů na poslání a úlohu křesťanství v moderní době.*

Chtěla jsem se v této kapitole zaměřit právě na reakce katolických redaktorů a na čtenářské příspěvky týkající se vztahu věřících a církve ke komunismu. Bude mě zajímat také

---

⁸⁴Tamtéž, s. 23.

vztah opačný, kdy bych se chtěla pokusit vyložit střet dvou universalismů, které si oba ve své podstatě činí nárok na člověka a jeho svět jako celek, což spadá pod bod první.

5.1 Část první – ovzduší v roce 1948 a těsně před ním v týdeníku Katolík a jiných periodikách

5.1.1 Katolík

V tomto periodiku (zaniklo s koncem roku 1948) jsem se, jak bylo řečeno výše, soustředila pouze na články, které se týkaly postoje křesťanství ke komunismu a na ty články, které v praktické rovině hodnotily zásahy státu do dosavadních pravomocí církve a jejího majetku. Ještě ve vydáních od ledna do prosince 1948 je samozřejmě patrný poválečný vděk Sovětskému svazu za osvobození a objevuje se všeobecná heroizace Stalina. Kromě toho se ale objevují také články, které komunismus odsuzují, ale sovětské zřízení a jeho vztah k náboženství nikdy přímo nekritizují. Otázkou je, jak dalece v této době autoři článků podléhali autocenzuře, neboť omezování svobodného, nezávislého tisku se projevovalo již po skončení 2. světové války.⁸⁵ V tomto směru není jednoznačné ani tehdejší papežovo vánoční poslání zveřejněné ve vydání ze 4.1. 1948. Ve svém textu upozorňuje na potlačování lidské svobody a svobody náboženského vyznání, ale hovoří obecně, bez zacílení na konkrétní problém.

„Posvátné a profánní“ – vztah komunismu a křesťanství

V mnoha člancích, tedy v těch, které jsou zaměřeny více politicky a nesoustředí se jen na teologická témata či témata spojená s věroukou, je patrné překvapení z postupu státu vůči církvi. Vztah církve a státu upravoval *modus vivendi* – způsob soužití. Tehdejší stav pocházel z období první republiky (1918 – 1938) a fungoval na tzv. modelu koordinované separace církve od státu, kdy byla zaručena svoboda náboženství. Katolická církev se tak považovala za suverénní subjekt, ačkoli z povahy chápání sebe sama nebylo její postavení zcela adekvátní představám o vlastním universalismu a převaze nad státem.⁸⁶

Tisk se zabývá i každodenními problémy soužití nového režimu s katolickou církví. Objevují se reakce na pokusy rušit církevní svátky a na tendence „zprofanovat“ neděli jako sváteční den.⁸⁷

⁸⁵ Kaplan, K.: *Stát a církev v Československu (1948 – 1953)*.

⁸⁶ Koniček, J.: *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa*, kap.I.

⁸⁷ *Katolík*. XI., 1948, 1. číslo.

Z článků vyplývá pocit, že z posvátného času, který byl v dřívějších staletích církví vymezován proti času profánnímu, se stávající ideologie snaží udělat buď čas všední vyplněný prací, neodlišující se od normálních dní, nebo čas zábavy. S tím je spojen též pokus o privatizaci náboženství, tedy tendence omezit případné náboženské projevy na rovinu soukromou a tím tento jev učinit neviditelným.⁸⁸ Určitou paralelu k článkům tohoto typu, které se zabývají rozlišením času, je možné najít v pozdějším textu Jakuba S. Trojana, který podotýká, že náboženství nemůže být věcí soukromou, neboť přesahuje rámec všedního života. Náboženský člověk vnímá přesah zastřešující koloběh každodennosti.⁸⁹ Jeho text uvádím jen pro jistou podobnost konkrétní myšlenky.

V samotných příspěvcích je patrný názor, že jelikož si samotná podstata náboženství činí nárok na univerzálnost, stává se tak rivalem oficiální ideologie, která se uchyluje k praktikám, které mají náboženství a jeho vliv na obyvatelstvo pokud možno zcela ochromit; jak píše Hans Maier, ideologie pak nahrazuje místo, které před tím zabíralo náboženství.⁹⁰

Ačkoli se komunistická propaganda a řízení státu snaží člověka nově sekularizovat,⁹¹ tedy oddělit vliv posvátného nazírání světa a církve od běžného veřejného života, sama tato ideologie se v různých směrech, jak vyplývá z článků, náboženství podobá. Mnoho z nich v ročníku 1948 tohoto periodika několikrát vyjadřuje myšlenku, že komunismus je náboženstvím svého druhu. Umožňuje též nahlédnout názory jednoho z katolických autorů na postavení církve v moderním světě.⁹² Jako křesťan (katolík) je zjednodušeně řečeno konfrontován se dvěma „světonázory“, které poskytují odlišný pohled na svět než jeho katolická víra, která, jak již bylo mnohokrát řečeno, si sama činí nárok na univerzálnost. Těmito dvěma světonázory je západní protestantský individualismus, který autor shrnuje pod pojem kapitalismus, a komunismus.

Kořeny komunistické ideologie, se kterou momentálně církev zápasí, a s problémy, které z tohoto vztahu vznikají a se kterými se autor článku⁹³ snaží vyrovnat,* spatřuje v liberalismu. Ten je dle něj neoddelitelným článkem západní svobodomyšlnosti. Člověk, který je vytržen ze staletého řádu moderní dobou a který je dle autora kvůli zesilujícímu liberalismu odtržen od křesťanství, hledá nějaký řád, nějaké „osmyslnění“ světa a je přiveden k marxismu, jenž pak svou silně náboženskou povahou skýtá v tomto směru jakousi náhražku.

---

⁸⁸ Trojan, J. S.: *Moc víry a víra v moc*, s. 151.

⁸⁹ *Tamtéž*.

⁹⁰ Maier, H.: *Politická náboženství*.

⁹¹ Sekularizace české společnosti však spadá do mnohem dřívější doby, do 19. století, nejpozději do první poloviny 20. století. Viz. Nešpor, Z.: Dvojí tradice české sociologie náboženství, *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Roč. 40., 4. číslo.

⁹² Kořeny komunismu, *Katolík*. XI., 1948, 7. číslo.

* Nicméně názory autorů a redaktorů vyplývají z jejich vlastního myšlenkového zakotvení v konkrétní církevní struktuře. Jejich postoje do jisté míry sledují určitý směr katolického vnímání světa, povětšinou shodný s tím, který vytyčuje Vatikán.

Komunismus a křesťanství – hodnotový systém

Polemiky o charakteru komunistické ideologie, z jejichž názorového klimatu vychází i vydání pozdější (1948), najdeme již v ročníku z roku 1947. Jeden z autorů zde zcela v souladu s teoriemi Maierovými či Aronovými popisuje komunismus v jeho náboženské rovině.⁹⁴ Hovoří o jeho náboženské (zde křesťanské) symbolice a jazyku, komunismus si dle něj vytváří vlastní moderní mýty a mytické hrdiny. Lenin se má stát Kristem komunismu. Pro srovnání v článku rozebírá Majakovského verše, např.: „*Říkáme Lenin, myslíme strana, říkáme strana, myslíme Lenin.*“ Autor uvádí paralelu k Ježíši a jeho církvi. Další zbožštění Lenina přichází ve verších „*nejlidštější ze všech čel, že jeho zrak naráz obepjal celou zemi a viděl to, co čas před námi skryl.*“

Zkušenosti vyplývající ze situace bipolárního světa a potřeba duchovní podpory se pak odráží v lačnosti po nějakém náboženství nebo vědomí nějakého vyššího smyslu. Náboženství se tak stává hybatelem politické situace a je schopno sjednotit i zcela nesourodý dav. Komunismus pak na stránkách periodika není považován za politický úkaz,⁹⁵ ale za záležitost náboženské povahy, neboť má pro své „vyznavače“ transcendentní ráz a tedy náboženský cíl.

Velice zásadní se pak pro autory stává otázka, jakou pozici může křesťanství v novém světě mezi komunismem a kapitalismem zaujmout a co může nabídnout. Má se postavit jak proti kapitalismu a jeho individualismu, tak proti komunismu, který dle autorů Katolíka zcela odporuje křesťanství. Komunismus slibuje ráj na zemi, v tomto čase, nikoli ráj ležící mimo tento svět a jeho dějiny. A právě dějiny jsou zde nevyhnutelným předpokladem k dosažení cíle.

K rozporu dochází také s komunistickou propagandou, která církev prezentuje jako politickou sílu. To však katolicismus odmítá, považuje se za „systém“, který stojí nad jakýmkoli politickým zřízením. Takové reakce jsou patrné již ve vydáních z roku 1947. V mnoha člancích se objevuje tendence náboženství odpolitizovat a též zaznívá kritika jak

---

⁹³ Kořeny komunismu, *Katolík*. XI., 1948, 7. číslo.

⁹⁴ Marek, F.: Lenin či Kristus, *Katolík*. X., 1947, 8. číslo.

⁹⁵ *Katolík*. XI., 1948, 3. číslo. Přetištěno z *La Vie intellectuelle*, prosinec 1947.

kapitalismu tak komunismu jako systémů, které člověka vzdalují od morálních a náboženských hodnot.

Dalším důležitým bodem úvah jsou křesťanské morální hodnoty nacházející se v souvislostech se stávajícím politickým a společenským řádem. Podstatným tématem je střet s komunistickým materialismem. Konkrétně se téma odráží v kritice materialistického pojetí člověka pouze jako dalšího pracovníka. Do protikladu se zde dostává pojetí člověka jako metafyzického úkazu a zrození člověka v kontextu pouhého „zvyšování živočišné produkce“.⁹⁶

5.1.2 Rozséváč

Tento týdeník na svých stránkách nedovoluje jakékoli polemiky, ani názorové diskuse. Zaměřuje se v podstatě pouze na „čistotu“ katolické víry, na katolickou morálku a na záležitosti křesťanské výchovy. Na všechny problémy nahlíží čistě ze subjektivní pozice katolického periodika.

Z reakcí na tehdejší politickou situaci a situaci církve jsem pro svou potřebu vybrala články, jejichž témata se v periodiku nejvíce opakovala a jimž byl dle mého názoru přikládán největší význam. Periodikum se na svých stránkách zabývalo konkrétními praktickými příklady, které mapují jeho vztah ke komunistickému zřízení. Redaktoři se tedy zabývali nejvíce těmito tématy:

Křesťanství a materialismus

Spor křesťanství, tedy katolicismu, s dialektickým materialismem chápou autoři článků jako konflikt dvou světonázorů, z nichž ten druhý nemá člověku co nabídnout. Problém vždy nahlíží z pozice katolíka a jeho víry z Boží milosti.⁹⁷ Komunistický materialismus vnímají jako nebezpečný pro křesťanské hodnoty. Konkrétní příklad pro ně představuje probíhající kolektivizace a vyvlastňování. Ta pro ně představuje nespravedlnost, ačkoli se staví za myšlenku sociálně spravedlivého státu.⁹⁸ Státní kapitalismus, jak tuto hospodářskou politiku autor článku nazývá, je „horší“ než kapitalismus soukromý. Soukromé vlastnictví je dle něj přirozené.⁹⁹

Do debaty se tak dostávají dvě hlediska. Jedno vychází z pocitu přirozených hodnot křesťanství, jak je autoři cítí, druhé z právního uspořádání vztahu církve a státu, tedy z modu

⁹⁶ Jechová, D.: Moralizovat nestačí, *Katolík*. X., 1947, 6. číslo.

⁹⁷ Brněnské zprávy, *Rozséváč*. VI., 1947, 1. číslo.

⁹⁸ K. B.: O t. zv. státu budoucnosti, *Rozséváč*. XII., 1948, 5. číslo.

⁹⁹ *Tamtéž*.

vivendi.¹⁰⁰ Právě také vztah státu k Vatikánu je v periodiku přijímán odmítavě. Autoři se v žádném případě nechtějí oddalovat od vatikánského centra jako zdroje katolické věrouky a víry, i přes útoky státu na vatikánskou politiku a jeho obvinění z nenávisti vůči komunistickým státům.¹⁰¹

Objevují se také reakce na novou státní ústavu a její zaručení jak svobody vyznání, tak svobody slova a tisku.¹⁰²

Křesťanská výchova

Zásadním problémem je také pro tento týdeník otázka výchovy, která by se měla vytvářet v prostředí katolické školy. Vedle obecných článků zabývajících se hojně křesťanskou morálkou a vedením mládeže, se objevují články kritizující zákon o jednotném školství.¹⁰³ Obava ze státních škol plyne hlavně ze strachu z ateismu,¹⁰⁴ ale objevují se také odmítavé postoje k jiným náboženstvím a názorům, které autoři Rozsévače považují za zhoubné pro katolickou víru.

Za zásadní problém také periodikum z roku 1947 považuje dlouhodobější proces vyhlášení náboženství za věc soukromou. Zaznívá názor, že křesťanství jako základ evropské civilizace a moderního státu a víra (tedy katolická) musí být věcí veřejnou. Staví se tak zcela proti sekularizaci.¹⁰⁵

5.1.3 Informační listy pracovníků čsl. strany lidové

Toto periodikum, jak název naznačuje, je zaměřeno převážně na zprávy z oblasti politiky a jako takové se snaží ovlivnit jak členy vydavatelské strany, tak případně oslovit další lidi.

Křesťanství a materialismus

Objevuje se konkrétní zamítnutí komunistické ideologie jako šířitele materialismu. Komunismus je chápán jako protichůdný systém, který ve svých myšlenkách „popírá existenci Boha, nesmrtelnost duše, osobní určení jedince a přirozená lidská práva“.¹⁰⁶ Jako takový je komunismus chápán jako neslučitelný s křesťanskými hodnotami.

---

¹⁰⁰ Vyvlastňování půdy drobným majitelům, *Rozsévač*. XII., 1948, 6. číslo.

¹⁰¹ Útoky proti Vatikánu, *Rozsévač*. XII., 1948, 4. číslo.

¹⁰² T.: Ústava a náboženství, *Rozsévač*. VII., 1948, 16. číslo.

¹⁰³ Náboženství na školách, *Rozsévač*. VII., 1948, 3. číslo.

¹⁰⁴ P. T.: Co se dnes vtouká dětem ve škole, *Rozsévač*. VI., 1947, 46. číslo.

¹⁰⁵ Lebeda, J.: Křesťanské základy moderních států, *Rozsévač*. VI., 1947, 5. číslo.

¹⁰⁶ Odbor žen ČSL a svaz katolických žen a dívek, *Informační listy pracovníků čsl. strany lidové*. III., 1948, 3. číslo.

Právě křesťanské hodnoty redaktoři považují za výchozí bod pro utváření svobodné demokratické země. Materialismus a snahu “uchvátit“ hospodářské pozice¹⁰⁷ vyčítají marxistickým stranám, které vnímají člověka ne skrze jeho individualitu, ale pouze na základě jeho zařazení v masu. Křesťanství, píše se v periodiku, chápe člověka jako tvora, který má rozum a svobodnou vůli.¹⁰⁸

Periodikum chápe Česko stranu lidovou, jejímž je orgánem, jako jedinou možnou variantu křesťana jakým směrem se ubírat při rozhodování v nadcházejících volbách (volby 1948). Oproti předešlým časopisům vnímá politické kolbiště jako jediné základní pole pro počátek uplatňování křesťanských hodnot v širší veřejnosti.

Křesťanská výchova

Poměrně velká pozornost je věnována výchově a agitaci mezi křesťanskou mládeží. Články se zabývají tím, jaký vzor by měla mládež dostávat a objevují se i takové názory, že kvůli chaosu, který v Evropě od počátku století panoval, se mládež mnohdy přidržela takových ideologií jako je nacismus, fašismus nebo komunismus.¹⁰⁹

5.1.4 Křesťanská revue

Protestantské periodikum jsem si vybrala pro srovnání s předešlými katolickými. Snažila jsem se v něm hledat také podobná témata. Ta, která mě v tomto periodiku zajímala, se týkají především komunistického materialismu a jeho vlivu na společnost, dále úlohy a povinnosti křesťanství v poválečném světě a také křesťanských hodnot v dialogu s komunismem jako momentální řídicí silou státu a jeho obyvatel. Dle těchto témat se také řídily okruhy mého zájmu.

Zvláště články v ročníku 1948 se zabývají probíhajícími změnami v hospodářské a společenské rovině. Zásadní obraty ve všech těchto oblastech nejsou ještě dle autorů ukončené a jejich výsledky budou podle autorů dlouhotrvající.¹¹⁰

Komunistický materialismus

Toto téma se objevuje ve spojení s mravností a se záležitostmi, které se jí týkají. Zaznívá názor, který periodikum proklamuje na mnoha místech, že komunismus a křesťanství je odděleno nejen v programu hospodářském a politickém, ale hlavně v mravní a filosofické koncepci života. Marxismus se řídí pouze zákonitostmi hospodářskými a ze soukromého

¹⁰⁷ Občanská statečnost, *Informační listy pracovníků čsl. strany lidové*. III., 1948, 3. číslo.

¹⁰⁸ Naši dívčí mládeži, *Informační listy pracovníků čsl. strany lidové*. II., 1947, 10. číslo.

¹⁰⁹ Poslanec Dr. Ivo Ducháček, *Informační listy pracovníků čsl. strany lidové*. II., 1947, 10. číslo.

¹¹⁰ Hromádka, J. L.: Po únorové krizi, *Křesťanská revue*. 1948, 3. číslo.

života se snaží etiku vytlačit. V tomto bodě se s křesťanstvím dostává do zásadního rozporu, neboť to chápe etiku a morálku jako ústřední téma lidského života. V komunistické ideologii, jak píší redaktoři periodika, je pak patrný přílišný utilitarismus, neboť dle ní může být lidský život v zájmu revoluce i obětován.¹¹¹

Komunismus a křesťanství – hodnotový systém

Téma týkající se křesťanských hodnot navozuje otázku „člověka a jeho srdce“. Dle autora článku „Mravnost a dialektický materialismus“¹¹² přesahuje tento problém svou podstatou hranice veškerého života sociálního, hospodářského i politického a marxismus nedisponuje odpovědí, zda je člověk jen záležitostí historickou nebo zda je v něm něco, co by přesahovalo rámec dějinného procesu. Zde však dle autora výše zmíněného příspěvku s odpovědí přichází křesťanství.

Ačkoli na mnoha místech různí autoři s komunistickou ideologií polemizují a snaží se najít společné body diskuse, společné hodnoty a cíle, nakonec se s ní rozcházejí. V člancích se nacházejí jednotlivé příklady toho, proč si dle těchto autorů, komunismus a křesťanství odporují a z jakého důvodu je nakonec tato ideologie pro ně nepřijatelná.

Křesťanství v moderním světě

Třetím námětem, jenž je v tomto periodiku hojně konzultován, je úloha křesťanství v moderním světě, který se ještě nestačil zcela zotavit z 2. světové války a pro svůj další život potřebuje nutně nalézt či obnovit nějaký fungující hodnotový systém. Náboženská víra je pro tehdejší redaktory Křesťanské revue východiskem z poválečného chaosu a vykořeněnosti člověka. Křesťanství je pro ně základním kamenem, od kterého se až později odvíjí politika a hospodářství. Má člověku poskytnout smysl, nutný hodnotový systém, a jistotu v životě. Křesťanství má také hlavně úkol zvěsti a jako takové ještě není pro moderního člověka vyčerpáno. Stále má schopnost člověka naplňovat, kultivovat a vést ho.¹¹³

---

¹¹¹ Pellar, J. A.: Mravnost a dialektický materialismus, *Křesťanská revue*. 1948, 2. číslo.

¹¹² *Tamtéž*.

¹¹³ Barth, K.: Křesťanská zvěst v dnešní Evropě, *Křesťanská revue*. 1948, 3. číslo.

5.2 Část druhá - konsolidace režimu

5.2.1 Církev pod kontrolou - Katolické noviny a časopis Ateizmus

Katolické noviny

Obnovené katolické noviny začaly prvním ročníkem vycházet v roce 1949 a svou politickou orientací se plně držely státní linie. Soustředily názory tzv. vlasteneckých katolíků, tedy těch, kteří se ve svých názorech a postojích neodchýlili od lidově demokratické ideologie státu. Články v ročníky z počátečních let konsolidace režimu, na které jsem se soustředila, se kromě autorských článků zaměřují také na přetisk proslovů státních činitelů na adresu církve a církevní politiky.

Příspěvky, které mě zajímaly, sledovaly dvě témata:

Hospodářská situace

Objevuje se všeobecné přijetí socialistického zřízení československého státu a souhlas s veškerými výzvami k „budovatelskému úsilí“ (to je redaktory chápáno jako praktické uskutečňování zásad evangelia). Socialismus je považován za jedinou možnost prakticky naplnit křesťanskou lásku k bližnímu.¹¹⁴

Kapitalismus, stejně jako mocnosti, které ho představovaly, je odsouzen jako nehumánní a protikřesťanský. V jeho hodnocení je plně využita rétorika komunistické propagandy. Otázky a diskuse týkající se konfiskací soukromého majetku, které se objevily například v periodiku *Katolík* i v *Informačních listech*, se soustředí na vysvětlení tohoto aktu. V periodiku se uvádí, že stát za zabrané pozemky a nemovitosti nabídl adekvátní náhradu, kterou představitelé vysoké církevní hierarchie odmítli. Dle periodika také nešlo o nepřátelský akt státu vůči církvi.¹¹⁵

Z veškerých neshod mezi katolickou církví a státem na politické a hospodářské úrovni jsou obvinění představitelé vysokého duchovenstva, tedy jednotliví biskupové včele s arcibiskupem, jako zastánci starých překonaných pořádků a nepřátelé státu. Neúspěch v jednáních s církví je také připisován přílišným politickým požadavkům těchto osob.¹¹⁶

---

¹¹⁴ D. E.: Z cyrilometodějského Východu světlo svobody, *Katolické noviny*. II., 1950, 19. číslo.

¹¹⁵ Čeští a slovenští katolíci za dohodu církve se státem, *Katolické noviny*. I., 1949, 1. číslo.

¹¹⁶ *Katolické noviny*. I., 1949, 11. číslo.

Náboženská situace

Debata rozvíjející se nad náboženskou rovinou církevní situace se zaměřuje na potvrzení náboženské svobody, kterou zaručuje ústava z května 1948, a na všeobecnou podporu katolických věřících v rámci nového socialistického státu. Stát dle slov tehdejšího předsedy vlády Antonína Zápotockého dbá o naprostou svobodu náboženského projevu.

Co se týče správních problémů církve, Vatikán je hned v prvním vydání tohoto periodika uznán jako směrodatný ve věcech víry, nicméně se velmi záhy objevují články, které jej obviňují ze štvavé kampaně proti komunistickému Československu a ostatním zemím socialistického bloku.¹¹⁷ Objevuje se také ostrá kritika Vatikánu za to, že exkomunikoval všechny, kteří jakýmkoli způsobem podporují činnost komunistické strany.¹¹⁸ Představitelé vysokého duchovenstva, jak již bylo řečeno, jsou kritizováni za odmítavý postoj ke státu a obviňováni z maření pokojného vývoje vztahu církve a státu. Obzvláště ostrá je kampaň proti arcibiskupu Josefu Beranovi. Ten je obviněn ze zneužívání prostředí kostelů a důvěry věřících ke své vlastní štvavé kampani proti státu.

Zmíněn je význam loajality kněží ke státu za hmotnou péči, kterou jim tento stát poskytuje, „aby se mohli výhradně věnovat svým náboženským povinnostem“.¹¹⁹

Velmi frekventované jsou pak ohlasy na cyrilometodějskou tradici a je patrné nadšení z pokusu státu vytvořit v rámci této tradice postupem času na území Československa národní církvev.

Ateizmus

Toto periodikum jako „Časopis pre otázky ateizmu“ začalo vycházet na Slovensku v roce 1973. Do práce je zařazeno pro srovnání s historickou literaturou, která vyšla po sametové revoluci a ze které jsem čerpala v počátečních kapitolách informace o vztahu církve a státu v období počátku komunistické vlády. Jelikož „Ateizmus“ vycházel jako vědecký časopis, hodnotil také stav církve během počátečních let lidově demokratické republiky, ovšem vše nahlížel z pozice vědeckého názoru marxismu – leninismu.

Články se zaměřují na výklad dějin náboženství a jejich smyslu v rámci „marxismu – leninismu“ a na „souboj ideologií“, komunismu a katolicismu, v počátečních letech socialistického československého státu. Velká pozornost je také věnována propagaci ateismu.

---

¹¹⁷ V Polsku byla uzavřena dohoda církve se státem, *Katolické noviny*. II., 1950, 17. číslo.

¹¹⁸ *Katolické noviny*. I., 1949, 12. číslo.

¹¹⁹ Novoroční projev presidenta republiky, *Katolické noviny*. II., 1950, 2. číslo.

Boj proti církvi v poválečných letech

Ten je chápán jako boj mezi pokrokovou a reakční silou, která představuje buržoazní moc. Časté jsou odkazy na pozici katolické církve na Slovensku během druhé světové války, přičemž obvinění ze sympatií k fašistické ideologii se v článcích vztahují i na představitele české církevní hierarchie (například královéhradecký biskup Pícha, arcibiskup Beran).¹²⁰

Religiozita obyvatelstva byla zneužita k oslabení státu a jeho budovatelské činnosti. Autoři článků píší, že boj mezi těmito dvěma silami, katolickou a komunistickou, nekončí ani na počátku sedmdesátých let. Církev jen hledá nové metody boje, k čemuž je započítán také II. vatikánský sněm v první polovině šedesátých let. Který se svou otevřeností snaží jen proniknout také do oblastí socialistického bloku.¹²¹

Náboženství je chápáno jako reziduum, které je nutno překonat, ale které přes tyto názory není nikterak potlačováno. Periodikum prezentuje názor, že náboženství zmizí postupem času samo, neboť jde o přirozený důsledek vývoje lidstva.

Právě zmíněný neustálý boj komunismu v tomto případě s katolickou církví dokládá prvky chování totalitního hnutí. Srovnáním s myšlenkami H. Arendtové či R. Arona, nalezneme vztah totalitarismu ke svému okolí. Nutnost permanentní revoluce v pohledu komunistického systému na své okolí i v době, kdy je režim zcela upevněn a v podstatě nemá reálné nepřátele.¹²²

Propagace ateismu a popis procesu sekularizace

Sekularizační proces je v periodiku chápán jako nutný důsledek industrializace a kolektivizace, což umožnilo následné „sebeuvědomění člověka (hlavně dělníka)“. Tento proces pak dle autorů článků vede k poklesu religiozity a k podpoře jeho vlastní tvořivosti a energie.¹²³ Náboženství, které člověku zatemňuje mozek, musí být překonáno a nahrazeno vědomým ateismem. Právě propagace a výchova k ateismu je námětem většiny článků.

Teorie, které se v článcích vyskytují, proklamují svou vědeckost, což má evokovat pocit neomylnosti. Vědecký ateismus stojí proti náboženství, se kterým bojuje právě svými „neomylnými“ vědeckými argumenty.¹²⁴

V souvislosti s „všeplatným“ systémem vědeckého ateismu vyslovuje Jacques Waardenburg tezi, že sám tento směr vykazuje náboženské prvky. A to právě svou neomylností a nárokem na absolutní platnost svých výroků.¹²⁵

---

¹²⁰ Čelko, J.: Náboženstvo a cirkvi v prefebbruárových politických zápasoch, *Ateizmus*. I., 1973, 1. číslo.

¹²¹ *Ateizmus*. III., 1975, 4. číslo.

¹²² Arendtová, H.: Původ totalitarismu.

¹²³ Prusák, P.: Sekularizácia a religiozita na Slovensku, *Ateizmus*. III., 1975, 2. číslo.

¹²⁴ *Tamtéž*, s. 13.

Závěry - články

Reakce katolických i evangelických novinářů a intelektuálů se samozřejmě liší jak časově, tak podle rázu periodika, ve kterém publikují. Shodně se objevují polemiky týkající se křesťanských hodnot, ačkoli jejich pojetí, či spíše interpretace se v každém periodiku liší. Dále je značná pozornost věnována výchově mladých lidí a také tedy zprostředkování křesťanského (katolického) postoje právě mladší generaci. Třetím, stále aktuálním, tématem je otázka komunistického materialismu, což ovšem souvisí s tématem hodnot.

Ponechám-li stranou evangelickou Křesťanskou revue, která je založena více na dialogu a hlubších úvahách, týdeníky Katolík a Rozsévač se v mnohém shodují. Tématem často bývá péče o zachování křesťanských hodnot v konfrontaci s komunistickým režimem a jejich případná „distribuce“ dále do společnosti. V obou časopisech se objevuje silná obava o ztrátu těchto hodnot ve střetu s naprosto odlišným protivníkem, se kterým nepřichází v úvahu kompromis a s nímž je možný pouze „boj na život a na smrt“.

Křesťanská revue dává větší prostor polemikám a ačkoli v jejich závěru komunismus odmítá, nebrání se případné spolupráci s ním, kterou by v případě nutnosti vidělo jako nevyhnutelnou.

Katolické noviny působí na zcela jiném poli. Jelikož jsou prorežimní, stát podporují a katolickou církev staví do role služebníka a pomocníka státu, který na něm má být plně závislý. Objevují se reakce na jiná periodika a snaha obhájit postoj státu k církvi a zdůraznit

6 Závěr:

Vlivem událostí, které vycházely ze situace po druhé světové válce a které s sebou přinesly mnoho společenských změn, zásadně ovlivnily životy také mnoha příslušníků katolické církve. Reakce na nastávající změny se objevovaly nejen v novinách, ale projevovaly se také přímo na chování řadových věřících a představitelů církve. Prožívání náboženské víry se zcela jistě lišilo u řadových věřících než u kněží, kterým jsem v této práci věnovala větší pozornost. V konečném posuzování je tedy nutné přihlídnout k jejich kněžskému postavení, ale také k prostředí, ve kterém se nacházeli a které je svým charakterem donutilo či postupně navedlo na trochu jiný způsob vnímání víry a vlastního duchovního prožitku. Je nutné zdůraznit, že toto prostředí bylo extrémním, jednalo se o vězení. Osobnosti, na jejichž vzpomínky a myšlenky jsem se soustředila, shodně vyjadřují svůj obdiv a úctu k ostatním kněžím spoluvězněm. Společným prvkem je také jejich vyjádření

---

¹²⁵ Waardenburg, J.: *Bohové zblízka*

k posilujícímu charakteru vlastní víry, která těžkým chvílím, jimiž procházeli, dala smysl a naději na šťastné završení jejich údělu. Vybraní kněží, Ondok, Tyl, Tajovský a Zíbal, i navzdory rozdílnému charakteru publikací o jejich životě, shodně vypovídají, že i v nejtěžších situacích svého života byli stále schopni najít způsob, jak svou víru naplňovat. Buď se jednalo o konkrétní prožitek a „manifestaci“ víry jako bohoslužba, společná modlitba, křest či také vzájemná sounáležitost, nebo, jak uvádějí, šlo o niterný zážitek soukromého rozjímání.

Společná témata, která se objevovala také u vybraných příslušníků církve skryté se týkala poslání kněze, jeho vztahu k laickým věřícím a dialogu s nimi. Struktury, na které jsem se soustředila u dvou představitelů skryté církve však pocházejí až ze šedesátých a pozdějších let, tedy po větší amnestii politických vězňů a kdy byl například z vězení propuštěn také F. M. Davídek. V těchto letech byla již situace v zemi uvolněnější alespoň v tom smyslu, že se snížilo riziko dlouhého věznění či poprav z politických důvodů. Z pozdějšího období šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých let vychází také působení Otce Michala. Také u něj, stejně jako u ostatních zmíněných lidí, se objevuje konflikt s komunistickým státem v oblasti působení na věřící a práce s mládeží. Jak v novinách tak u konkrétních osudů a názorů lidí je patrný střet dvou rozdílných světonázorů, které ve zmíněných příkladech nebyly schopné koexistovat bez popření jednoho z nich.

Příloha:

Rozhovor s Otcem Michalem – františkánský klášter Panny Marie Sněžné

1. *Kdy jste se narodil?*

V roce 1935. V roce 1948 jsem tedy ještě dokončoval školu.

2. *Kam jste chodil do školy?*

Ve svém rodišti v Přibyslavi na Vysočině.

3. *Chodil jste na gymnázium?*

Nikoli. Já jsem takové tendence neměl. Respektive, nabídl mi dva roky před tím místní farář možnost studia u Jezuitů. Bohužel bylo to krátce před zrušením, takže i moji kamarádi, kteří na to gymnázium odešli, tak se zase vrátili zpátky. Takže tam studovali krátkou dobu. Já jsem z toho měl spíš trochu strach, protože u Jezuitů byly podmínky daleko tvrdší než na ostatních školách.

4. *Ta škola byla tedy zrušena při zestátnění církevního školství?*

Ano, při likvidaci církevních škol.

5. *A kde jste byl potom?*

Já jsem zůstal na měšťanské škole, neboť jsem neměl odvalu jít do toho jezuitského gymnázia.

6. *Kdy jste byl vysvěcen? Jak to bylo dál?*

Prošel jsem celou škálou různých zaměstnání, jako truhlář, soustružník kovů, až teprve v roce 1968 se otevřela cesta jít bezproblémově do semináře. Takže v té době jsem měla maturitu na stavební škole, takže jsem se přihlásil a v roce 1969 jsem začal studovat v Litoměřicích. A

v roce 1974 jsem byl vysvěcen. Ovšem už tak trošku s nejistotou, jestli vůbec dostanu k tomu vysvěcení dostanu státní souhlas. A po vysvěcení jsem nedostal souhlas k působení jako duchovní. Jednak protože mezitím jsem měl za sebou kousek vězení a za druhé protože jsem byl již také členem františkánského řádu z těch dob totalit.

7. Kdy jste vstoupil do františkánského řádu?

Byl na Vás vyvíjen nějaký nátlak ze strany státu? Jak to proběhlo?

Tak v roce 1968 se otevřely možnosti. Já jsem už před tím byl v kontaktu s františkány a čekal jsem jen, až bude z vězení propuštěn provinciál páter Metoděj, abych ho mohl požádat o vstup. Dostal jsem souhlas a zároveň doporučení, abych se připravil na studium teologie v Litoměřicích.

8. Kde bylo Vaše první působiště po vysvěcení?

První působiště po vysvěcení bylo na stavbě, druhé v nemocnici sv. Anny v Brně a teprve v roce 1975 jsem dostal takový podmíněčný souhlas k působení jako kaplan v Sokolově. Tam totiž ten arciděkan byl v tom sdružení *Pacem in terris*, tak na jeho záruku, že mě bude držet zkrátka, jsem tam mohl jeden rok působit. Pak mi to čtyřikrát prodloužili vždy na rok a pak jsem dostal jakýsi trvalý souhlas a byl jsem převelen do Toužimi, pak do Plzně, kde po nějakém roce působení, v době, kdy byl učiněn takový širší zátah na řád františkánů, jsem byl zase v roce 1982 vzat do vazby a posléze zase odsouzen.

Ten výkon trestu jsme nemohli dokončit, protože tu byl tlak zvenčí. V té době se stalo, že někde, nevím už kde, zajali nějaké naše dělníky jako rukojmí a z rakouské strany byla učiněna nabídka, že když v ČSSR propustí františkánské bratry, tak oni vyjednejí propuštění těch našich rukojmích. Takže jsme byli z vězení vyhozeni.

9. Mohl jste se vrátit na své předešlé působiště?

Směl jsem hned působit zase v Plzni až do jedné voleb, při kterých jsem tradičně byl za plentou a krátce po nich jsem byl z Plzně převelen do pohraničí. Mělo to být úplně na vísku, kde už nikdo neměl o křesťanství zájem, ale zase na všeobecné hlasy těch kněží ze sokolovského vikariátu se podařilo mě získat pro vikariát sokolovský, takže jsem pak působil v Lokti. No a v Lokti jsem se dožil toho svatořečení Anežky Přemyslovny a po vyjednávání

s křížovníky, kterým ta fara kdysi patřila, jsem mohl, jakmile tam nastoupil křížovnícký kněz, přejít zase do Plzně.

10. *Vyprávěl jste, že v Plzni byli velice milí lidé, že tam sami zorganizovali charitativní činnost, podle toho, jak každý mohl.*

Charitativní činnost tam fungovala vlastně již v té totalitní době samovolně, jak byli potřební, tak byli i lidé ochotní, kteří ty potřeby naplňovali. Jak kdo mohl. Byla to taková velice krásná éra katolické charity v době nesvobody. Svým způsobem to byla jedna z mála sfér, kde se lidé mohli prokřesťansky projevat. Takže tam bylo mnoho ochotných lidí.

11. *Ještě se vrátím k Vašemu prvnímu zatčení, říkal jste, že to bylo v roce 1962. Jak to probíhalo?*

To bylo ještě v rodišti, protože tehdy se ještě systematicky likvidovaly živější náboženské obce. A protože ta naše k těm živějším patřila, tak bylo potřeba najít něco, jak rozbít tu vazbu faráře na farníky a opačně. Bylo to pokusem zlikvidovat ty aktivisty, kteří byli bezprostředně kolem faráře.

12. *Jak vlastně znělo obvinění?*

Obvinění je velice snadné, protože na kdekou činnost lze, nebo bylo možné, použít zákona o pobuřování nebo maření státního dozoru a nebo podvracení republiky. Vzhledem k tomu, že už vyzvat na veřejnosti někoho ke společné modlitbě bylo prohřeškem, tak to bylo snadné. A když jsme se scházeli ke společnému čtení a modlitbám, když to někdo vysledoval, tak to bylo špatné. Pak to šlo už kousek po kousku. Každý někde něco řekl, v domnění, že to není přečin a už se na tom stavěla obžaloba.

13. *Bylo možné ve vězení nějakým tajným způsobem sloužit mši?*

Tak ve vězení je to normálně vyloučeno. Kněží, kteří byli zavřeni jenom jako kněží, tak ti samozřejmě sloužili. Když se jim podařilo, že jim někdo nějak propašoval malinkou lahvičku vína a když jim třeba propašoval hostie a nebo nějaké jiné pečivo, které bylo stejné kvality. To znamená nekvašené. Mně tam také něco takového poslali, ale vzhledem k tomu, že jsem

tam třeba byl na cele s Kubáncem, cikánem a s jedním ještě, nevím, zda to byl skutečně vrah, tedy s lidmi, před kterými se nedalo nic skrýt. Je pravda, že mě respektovali v modlitbě. Že když mi něco chtěli, tak se zeptali, když viděli, že jsem od nich izolovaný. Třeba jsem stál naproti oknu, díval se do něj, tak se zeptali: „Modlíš se?“, tak jsem jen kývnul a nechali mě na pokoji. To respektovali, ale těžko bych tam mohl sloužit, aniž by to bylo nebezpečné. Ale pokud to bylo jen mezi kněžími, tak se to nějak dalo. Nebo tam byli v padesátých letech třeba i jiní zavření věřící lidé, takže věděli, o co jde a stejně tak jako ostatní střežili tu chvíli služby. Tady zde na té cele to nešlo. Takže jsem tam mohl žít jenom z modlitby.

14. *Byl jste nějak více hlídán? Směřovali svou pozornost nějak více na Vás?*

Když byli kněží zavíráni speciálně v těch celých táborech, tak pochopitelně, že měli mimořádnou péči. My jsme tam byli už mezi těmi běžnými zločinci, což mělo své výhody i nevýhody. Třeba jsme měli denně, pokud ti dozorcí chtěli, 20 minut vycházku v tzv. teletníku. To je vysoká dřevěná hradba, kam vždy zavřeli lidi z jedné cely, takže tam mohli udělat každý těch pár svých kroků relativně na vzduchu. Těch chodců byla celá řada, nahoře stál strážný a hlídal všechny dohromady. Tam se také někdy stávalo, že dali do většího kotce lidi z dvou cel. Pokud tam ovšem nebyli takzvaní komplici, kteří byli souzeni spolu v jedné věci. Tam zas byla možnost pomáhat pánům soudruhům, kteří byli špatní z toho, že oni taky mohou být zavření. Protože to nedovedli pochopit.

Děkuji Vám za rozhovor.

Seznam literatury:

- Arendtová, Hannah: *Původ totalitarismu (III.)*, z ang. orig. přel. J. Fraňková, Praha, Oikoymenh 1996.
- Aron, Raymond: *Demokracie a totalitarismus*, z fr. orig. přel. V. Jochmann, Brno, Atlantis 1993.
- Maier, Hans: *Politická náboženství*, z něm. orig. přel. K. Osolsobě, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 1999.
- Trojan, Jakub S.: *Moc víry a víra v moc*, str.151, Praha, Oikoymenh 1993.
- Waardenburg, Jacques: *Bohové zblízka*, z něm. orig. a z přeprac. fr. vyd. přel. Dalibor Antalík, Brno, Masarykova univerzita, Georgetown 1997.
- Bourdeaux, Michael.: *Opium of the People: The Christian Religion in the U.S.S.R.*, Indianapolis 1966.
- Drašner, František.: *Číhošťský zázrak*, Praha, Libri 2005.
- Fiala, Petr; Hanuš, Jiří: *Skrytá církev*, Brno, Centrum demokracie a kultury 1999.
- Grajewski, Andrzej: *Jidášův komplex*, z pol. orig. přel. P. Šustrová, Praha, Prostor 2002.
- Halas, František Xaver: *Fenomén Vatikán*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2004.
- Kaplan, Karel: *Stát a církev v Československu (1948 – 1953)*, Praha – Brno, Doplněk 1993.
- Kaplan, Karel; Paleček, Pavel.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno, Barrister & Principal 2001.
- Koníček, Jiří: *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa*, kap. I., Olomouc, Společnost pro dialog církve a státu 2004.
- Fiala, Petr; Hanuš, Jiří: *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2001.
- Liška, Ondřej: *Církev v podzemí*, Brno, SURSUM 1999.
- Vaško, Václav.: *Neumlčená kronika Katolické církve v Československu podruhé světové válce (Díl) 2*, Praha, Zvon 1990.
- Fliedr, Bob: *Jan Konzal, Zpověď tajného biskupa*, Praha, Portál 1998.
- Ondok, Josef Petr: *Muklovský Vatikán*, Brno, [Praha], Centrum pro studium demokracie a kultury ; Česká křesťanská akademie 2005.

- Tajovský, Bohumil Vít: *Člověk musí hořeti*. Rozhovor Aleše Palána a Jana Paulase s opatem želivského kláštera, Praha, Torst 2001.
- Tyl, Heřman Josef.: *Strom krásný a urostlý*, Praha, Geum 2003.
- Zíbal, Pavel.: *Šéfe, znáte Želiv?*, Olomouc, Matice cyrilometodějská 1994.

Periodika:

- *Ateizmus*, Bratislava, Ústav vedeckého ateizmu SAV.
- *Katolík*, Praha, Svatováclavská liga.
- *Rozsévač*, Olomouc, Arcibiskupský ordinariát
- *Informační listy pracovníků čs. strany lidové*, Praha, Čsl. strana lidová.
- *Křesťanská revue*, Praha, Oikumené – Akademická YMCA.
- *Katolické noviny*, Praha, Ústřední katolické nakladatelství.

